

Mijenjanje normi povezanih s nasiljem u školi: Vodič za trenere i voditelje koji rade s djecom i mladima

*Bazirano na rezultatima istraživanja društvenih normi povezanih s nasiljem nad
djecom i mladima u školama u jugoistočnoj Europi*

Vanessa Currie, Kathleen Manion i Laura Wright

**Međunarodni institut za dječja prava i razvoj ([IICRD](#))
u sklopu projekta**

**REVIS - Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom
i izvanškolskom okruženju**

lipanj, 2021.

Sadržaj

Uvodna riječ	4
Važne riječi u ovom vodiču (prilagođeno prema Currie i sur., 2021)	5
Istraživanje društvenih normi i vršnjačkog nasilja u školama u jugoistočnoj Europi (prilagođeno prema Manion i sur., 2021)	7
Sažetak po zemljama: Bugarska, Hrvatska, Rumunjska, Srbija	8
Prilagodba alata za kontekst COVID-19	9
Savjeti za vođenje i smisleno uključivanje mladih	11
Planiranje i priprema aktivnosti s mladima	14
Osjetljive teme i rad s mladima	17
Moduli	18
Modul 1: Istraživanje društvenih i rodni normi u školi	18
Listić 1.1: Istraživanje društvenih i rodni normi	18
Aktivnost 1: Zajedničko postavljanje pravila	24
Listić 1.2: Utvrđivanje i zaustavljanje štetnih društvenih i rodni normi	25
Aktivnost 2: Slažem se/Ne slažem se: Istraživanje normi povezanih s vršnjačkim nasiljem	33
Aktivnost 3: Mapiranje tijela: Istraživanje pozitivnih i štetnih normi	34
Aktivnost 4: Rodni okviri	36
Modul 2: Istraživanje našeg konteksta: Norme, nasilje i škole	38
Listić 2.1: Norme, nasilje i škole	38
Aktivnost 5: Mapiranje mreže: Tko utječe na nas i kako?	42
Aktivnost 6: Klupko vune: Mreža društva	45
Modul 3: Stvaranje promjene: Mijenjanje društvenih i rodni normi u našoj školi	47
Listić 3.1: Što možemo učiniti da promijenimo društvene i rodne norme u našoj školi?	47
Aktivnost 7: Podržavajuće norme: Kolaži vizija	52
Aktivnost 8: Istražimo kako mijenjati norme!	54
Aktivnost 9: Stvaranje sigurnog mjesta	56
Aktivnost 10: Osmišljavanje i implementacija Plana sigurne škole	57
Modul 4: Idemo naprijed: Razmišljamo o onome što smo naučili i što ćemo nastaviti raditi u budućnosti	61

Listić 4.1: Za promjenu društvenih normi potrebno je vrijeme: Kako ustrajati	61
Aktivnost 11: Ruža, Trn, Pupoljak	64
Aktivnost 12: Slavlje i dijeljenje s ostatkom škole	66
Izvori	67
Dodatak	71
Dodatak 1: Izvještaj	71
Dodatak 2: Kako biti siguran – Razmatranja vezana uz očuvanje sigurnosti namijenjena stručnim suradnicima i voditeljima koji rade s mladima	73
Dodatak 3: Formulari za informirani pristanak	76
Obrazac 1 - Suglasnost roditelja/skrbnika	81
Obrazac 2 – Izjava učenika	82
Obrazac 3 - Pristanak na korištenje osobnih podataka	83
Partneri na projektu 2021.	84

Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima - CC BY-NC-SA

Ova licenca dopušta drugima da remiksiraju, mijenjaju i prerađuju Vaše djelo u nekomercijalne svrhe, pod uvjetom da Vas navedu kao autora izvornog djela i licenciraju svoja djela nastala na bazi Vašeg pod istim uvjetima.

Napomena: Sadržaj ovog vodiča predstavlja stavove autora i njihova je isključiva odgovornost. Europska komisija ne prihvaća nikakvu odgovornost informacije iznesene u ovom vodiču ni za njihovo daljnje korištenje.

Sufinancirano sredstvima programa o pravima, jednakosti i građanstvu Europske Unije (2014-2020)

Uvodna riječ

Pred vama se nalazi *Vodič za trenere i facilitatore koji rade s djecom i mladima* pod nazivom *Mijenjanje normi povezanih s nasiljem u školi*.

Za koga je ovaj Vodič?

Ovaj vodič napisan je za odrasle – trenere, voditelje, učitelje i školsko osoblje koje će raditi s djecom i mladima u školama i ustanovama alternativne skrbi.

Koja je uloga ovog Vodiča?

Uz pomoć ovog vodiča djecu i mlade odvest ćete na putovanje istraživanja društvenih i rodnih normi vezanih uz vršnjačko nasilje u školama i zajednicama te ćete ih uključiti u aktivnosti kako bi nastavili graditi pozitivne norme koje sprječavaju štetna ponašanja vezana uz nasilje nad djecom.

Za koje je dobne skupine namijenjen ovaj vodič?

Sve aktivnosti u vodiču primjenjive su za djecu i mlade u dobi od 13 do 18 godina.

Koja bi trebala biti veličina grupe s kojom radite?

Idealno, grupa djece ne bi trebala prelaziti 15 članova. Maksimalna preporučena veličina je 25, ovisno i o preporukama vezanima uz COVID-19.

Tko bi trebao biti dio vašeg tima?

Kako bismo djecu i mlade proveli kroz smislen proces, važno je za početak okupiti tim podržavajućih odraslih.

- Voditelji mogu raditi u timu od dvoje, izmjenjujući se u ulogama voditelja i suvoditelja koji će voditi bilješke.
- Povežite se s ravnateljem, drugim učiteljima i školskim osobljem, informirajte ih o projektu kako biste unaprijed dobili njihovu podršku.
- Osigurajte podršku psihologa, pedagoga ili drugih stručnjaka iz stručnog tima koji mogu pružiti podršku djeci i mladima ako to bude potrebno tijekom procesa.
- Jasno izrazite što radite po pitanju zaštite djece (pogledajte Dodatak 2).

Kako je strukturiran ovaj vodič?

Vodič je podijeljen u četiri modula. Svaki sadržava Listić u kojem su objašnjeni glavni pojmovi i ideje vezane uz društvene norme. Preporučujemo da provedete neko vrijeme kako biste se

upoznali s ovim konceptima, kao i da o njima podučavate mlade u svojoj grupi. Aktivnosti koje slijede nakon svakog Listića baziraju se na kreativnim zadacima i igrama. Slijedeći ovaj Vodič, vodit ćete mlade kroz proces identificiranja društvenih i rodni normi vezanih uz vršnjačko nasilje u njihovoj školi i zajednici. Zajedno ćete istražiti što znači osjećati se sigurno te kreirati aktivnosti u sklopu kampanje koje oni mogu implementirati kako bi odgovorili na norme koju žele mijenjati.

Kako biste članove grupe proveli kroz vodič, morat ćete provesti:

- 7,5-10 sati podučavajući ključne pojmove iz pet Listića. Listići, uz ključne pojmove, sadržavaju i aktivnosti za refleksiju te se nalaze se na različitim mjestima u Vodiču.
- 15,5 sati provodeći aktivnosti s mladima, što uključuje 12 aktivnosti.
- Dodatno vrijeme pružajući podršku mladima da provedu u djelo kampanju iz svog Plana.

Važne riječi u ovom vodiču (prilagođeno prema Currie i sur., 2021)

Djeca i mladi. Na što mislimo kada govorimo o djeci i mladima?

Različite su definicije djeteta i mlade osobe, a mi odabiremo onu najčešće korištenu koja kaže da je dijete svaka osoba koja ima manje od 18 godina (Konvencija o pravima djeteta, 1989), a da je mlada osoba svaka koja ima između 15 i 24 godina (UN, Odjel za ekonomska i socijalna pitanja, n.d.).

Konvencija o pravima djeteta. Što je to i što su dječja prava?

Svako dijete na svijetu ima prava. Prava stavljaju u riječi one stvari koje trebamo imati ili trebamo biti u mogućnosti raditi kako bismo živjeli sretan i ispunjen život te ostvarili svoj puni potencijal. Dječja prava su navedena u [Konvenciji o pravima djeteta](#), međunarodno prepoznatom dokumentu koji je postavio temelje za dječja prava u gotovo svakoj državi diljem svijeta. Mnogi koncepti i termini korišteni u ovom Vodiču izvedeni su iz prava sadržanih u Konvenciji o pravima djeteta, uključujući prava na zaštitu i sudjelovanje.

Zaštita djece. Što je zaštita djece?

Sva djeca imaju pravo biti zaštićena od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (Konvencija o pravima djeteta, 1989). To znači da su **odrasli odgovorni za to da djeca i mladi budu sigurni i zaštićeni od nasilja**. Djeca također imaju odgovornost prepoznati prava druge djece što se odnosi i na to da im ne nanose namjerno štetu i da ne budu nasilni prema drugoj djeci.

Nasilje nad djecom. Što to znači?

Postoje različiti oblici nasilja nad djecom. Kada govorimo o najčešćim oblicima, Konvencija (Čl. 19) navodi “sve oblike tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloporaba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje”.

Društvene norme. Što su društvene norme?

Društvene norme odnose se na osobna vjerovanja ili očekivanja o tome što drugi obično rade u situaciji X te koja ponašanja drugi ljudi odobravaju ili ne odobravaju u situaciji X (Cialdini i sur., 1991).

Rodne norme. Što su rodne norme?

Rodne norme odnose se na osobna vjerovanja ili očekivanja o tome što drugi obično rade u određenoj situaciji, što se smije i što ne smije, a vezano je uz rod. Rodne norme obično se koriste kako bi se istražila i adresirala rodna neravnopravnost.

Referentne grupe. Što su referentne grupe?

Referentne grupe su ljudi do čijih procjena je drugim ljudima stalo i koje slijede (CARE, 2017). Referentne grupe imaju najviše utjecaja na ljude.

Sankcije. Što su sankcije?

Sankcije su ono što se dogodi ili što ljudi misle da će se dogoditi ako ne slijede društvenu normu.

Istraživanje društvenih normi i vršnjačkog nasilja u školama u jugoistočnoj Europi (prilagođeno prema Manion i sur., 2021)

Zašto smo htjeli znati više o društvenim normama povezanim s nasiljem među djecom u školama u JI Europi?

U JI Europi mnogo djece i mladih doživljava nasilje u svojim školama, domovima i zajednicama. Nedavno istraživanje u partnerstvu s Child Protection Hubom, Terre des hommes i Međunarodnim institutom za dječja prava i razvoj (IICRD) ispitivalo je prevalenciju nasilja koje doživljavaju djeca i mladi u ovoj regiji. Istraživanje je provedeno u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Hrvatskoj, Kosovu, Moldaviji, Rumunjskoj i Srbiji. Fokus je bio na društvenim i rodnim normama koje doprinose rodno utemeljenom nasilju u školi, kao i na ulozi djece i mladih u propitkivanju ovih normi.

Što smo naučili?

Rezultati istraživanja pokazali su da je fizičko, emocionalno i psihološko nasilje nad djecom rašireno u jugoistočnoj Europi. Zbog mjera javnog zdravstva uspostavljenih kao odgovor na COVID-19, sudionici su također izvijestili o povećanoj incidenciji nasilja u obitelji, internetskog uznemiravanja i vršnjačkog nasilja na internetu. Psihološko nasilje i vršnjačko nasilje najčešći su oblici nasilja koje su doživjeli sudionici.

Istraživanje je pokazalo da rod igra ulogu u tome kako se nasilje nad djecom percipira, doživljava i zaustavlja. U jugoistočnoj Europi rodne norme (npr. "takvi su ti dečki" ili "pristojne djevojčice se ne tuku") oblikuju ponašanje i očekivanja djece i mladih. Te su rodne norme usađene u tradicionalne i patrijarhalne norme.

Sudionici su također razgovarali o ulozi vršnjaka, roditelja i skrbnika, učitelja, medija i zajednice u oblikovanju i održavanju društvenih normi. Istraživanje je pokazalo visoku razinu tolerancije i prihvaćanja nasilja nad djecom i mladima u jugoistočnoj Europi, kao i rasističke i diskriminirajuće društvene norme.

Sudionici su izvijestili da se djeca i mladi koji doživljavaju nasilje percipiraju kao različiti ili „slabi“. Također se pokazalo da je za određene skupine mladih i djece koje se u fizičkom ili socijalno-ekonomskom smislu smatraju različitim (npr. izbjeglice, djevojčice i osobe s invaliditetom), vjerojatnije da će ih vršnjaci i odrasli isključiti ili da će biti meta nasilja.

Koristeći participativne metode, istraživanje eksplicitno navodi rodne i društvene norme koje oblikuju krajolik nasilja nad djecom i mladima u jugoistočnoj Europi. Također, istraživanje ističe važnost suradnje s djecom i mladima radi boljeg rješavanja i detektiranja poteškoća s kojima se suočavaju.

Sažetak po zemljama: Bugarska, Hrvatska, Rumunjska, Srbija

Bugarska

Nasilje u školi ozbiljan je problem u Bugarskoj. Među 43 zemlje u kojima se događa nasilje u školama, prema podacima UNICEF-a, Bugarska se nalazi među deset s najvišim stopama nasilja. Djeca, sudionici istraživanja, izvještavaju da su fizičko i emocionalno nasilje dio njihove svakodnevice u školi. Nadalje, određene rodne i društvene norme sprječavaju djecu da prepoznaju određene oblike nasilnog ponašanja i obrate se odraslima za pomoć. Fokus grupe s odraslima otkrile su da roditelji i školsko osoblje nisu adekvatno pripremljeni djelovati kada se nasilje dogodi. Općenito, istraživanje sugerira da se u Bugarskoj mora raditi više na prepoznavanju i rješavanju sistemskih problema koji utječu na pojavu nasilja u školi.

Hrvatska

Kao i u Bugarskoj, nasilje u školi dio je svakodnevnog života djece i mladih u Hrvatskoj. Mladi sudionici izvijestili su da školsko osoblje obično "okreće glavu" od nasilja. Mnogi odrasli sudionici izvijestili su o nedostatku podrške i znanja na temu nasilja u školi, često se osjećajući bespomoćno. Kao rezultat, smatra se da mentalno zdravlje djece i mladih u Hrvatskoj propada. Ključne preporuke proizašle iz istraživanja uključuju povećanu podršku intervencijama u zajednici, povećano sudjelovanje djece i mladih i širu provedbu programa prevencije temeljenih na dokazima.

Rumunjska

U Rumunjskoj je vjerojatnije da će djevojčice doživjeti seksualno nasilje, dok su dječaci skloniji fizičkom nasilju. Nasilje nad djecom i mladima u Rumunjskoj je normalizirano, a mnogi odrasli smatraju taj problem "ljudskim fenomenom" i "neizbježnim". Etnička i rodna diskriminacija značajno doprinose rodno utemeljenom nasilju u školi, osobito diskriminacija romske djece. Sudionici su se osjećali osnaženima sudjelujući u istraživačkim projektima, sugerirajući da bi djeca i mladi trebali biti uključeni u proces stvaranja programa u zajednici kako bi se iskorijenilo nasilje u školama.

Srbija

Djeca i mladi u Srbiji najrasprostranjenijom i najrazornijom vrstom nasilja u školi doživljavaju psihološko nasilje. Međutim, škole obično ne reagiraju na slučajeve psihološkog nasilja. Sudionici se nisu osjećali osnaženo stvarati promjene, što je problem koji podržavaju srpske društvene norme koje obeshrabruju djecu da prijavljuju nasilje. Istraživanje poziva na veće sudjelovanje vlade u razvoju lokalnih politika zaštite djece i sveobuhvatnih obrazovnih programa za obitelji i školsko osoblje.

Za više informacija molimo pročitajte cjelovita izvješća pojedine države ili regionalno izvješće:

<https://childhub.org/en/child-protection-online-library/regional-research-violence-against-children-schools-south-eastern-europe>

Prilagodba alata za kontekst COVID-19

(prilagođeno prema Curie i sur., 2020)

COVID-19 predstavlja nove izazove za uključivanje djece u participativne programe. Važno je da naši alati za uključivanje djece djeluju i usredotoče se na glasove djece i mladih. Međutim, ovi alati također moraju biti **sigurni, inkluzivni, osjetljivi na već postojeće rizike i ranjivosti te na odgovarajući način prilagođeni ograničenjima i smjernicama koje su utvrdile javne zdravstvene vlasti.**

Općenito, susreti s djecom uživo tijekom pandemije moraju slijediti preporuke lokalnih vlasti. Kada okupljanje uživo nije sigurno, moraju se stvoriti nove strategije sa sviješću da nemaju sva djeca jednak pristup tehnologiji. Takve strategije mogu uključivati internet, radio, oglasne ploče u zajednici ili mreže zajednice/vršnjaka. Također, voditelji bi trebali razmotriti koji su postojeći rizici i ranjivosti pogoršani pojavom COVID-19, poput mentalnog zdravlja i seksualnog nasilja. Također se moraju uzeti u obzir djeca koja su dio marginaliziranih skupina (npr. djeca s invaliditetom ili djeca u ruralnim područjima) za koje postoji rizik da budu izostavljena iz participativnog procesa.

Ako nemate mogućnost na siguran način okupiti grupu uz mjeru fizičke udaljenosti, sve aktivnosti opisane u sljedećim odlomcima mogu se provoditi pomoću različitih virtualnih platformi. U slučaju korištenja internetskog softwera, voditelj može imati suvoditelja koji se razumije u tehnologiju i koji će voditi brigu o potencijalnim problemima koji bi se mogli pojaviti tijekom rada online. Međutim, kada radite s mladima koji možda nemaju pristup pametnom telefonu ili računalu s internetom, moraju se istražiti i druge metode sudjelovanja.

Sažetak metoda za provođenje aktivnosti u COVID-19 kontekstu:

- **Videopozivi:** Ako sudionicima unaprijed javite koji će im materijali trebati, grupni videopozivi na platformama poput Zooma mogu poslužiti kao sigurno mjesto za održavanje grupnih aktivnosti i rasprava.
 - Opcija *Break-out rooms* može poslužiti za rad u malim grupama, pod uvjetom da imate dovoljno voditelja koji nadgledaju rad.
 - Za aktivnosti koje uključuju crtanje, mape i oluju mozgova (*brainstorming*) istražite kako se koristi online ploča za pisanje.
 - Stvorite virtualni krug kako biste rekreirali fizički prostor u virtualnom okruženju i poticali sudjelovanje. Koristeći opciju Share Screen, podijelite sa sudionicima dokument na kojem će biti slika kruga i ime svakog od njih kako bi mogli vidjeti pokraj koga tko „sjedi“. ¹ Olakšajte uvodne aktivnosti ili druge aktivnosti koje se baziraju na krugu koristeći ovu sliku.
- **Mobitel uz pomoć sigurne društvene mreže:** Pošaljite mladima tekst s uputama za aktivnost. Zamolite ih da sami pripreme kolaž i pošalju fotografiju u grupni chat, npr. WhatsApp. Kao moderator razgovora, zamolite mlade da šalju svoje misli i ideje o svom radu. Postavljajte pitanja i potičite ih da zajedno formuliraju jasnu viziju projekta. Pošaljite im poruku u kojoj im čestitate na uspješnom sudjelovanju. Ako upotrebljavate WhatsApp za komunikaciju s djecom, pobrinite se da slijedite sigurnosne protokole.
- **Kod kuće bez interneta:** Izradite pakete s pregledom aktivnosti koji se mogu poslati poštom ili sigurno dostaviti kući mladima (s poštanskim markicama da mogu svoje radove poslati nazad ili ih ostaviti na lako dostupnoj lokaciji). Ako imaju pristup mobitelu, možete organizirati grupni poziv, razgovarati o njihovom sudjelovanju u zadacima i korištenju materijala koje ste im poslali.

Za više informacija pogledajte Vodič *Moving Towards Children as Partners in Child Protection in COVID-19:*

<http://www.cpcnetwork.org/resource/moving-towards-children-as-partners-in-child-protection-in-covid-19-guide-from-participation-to-partnerships/>

¹ Equitas

Savjeti za vođenje i smisleno uključivanje mladih

(prilagođeno prema Currie i sur., 2019)

Podržavanje smislenog sudjelovanja mladih odnosi se i na proces i na krajnji rezultat. Nekoliko savjeta o tome kako izgraditi odnose i raditi s djecom i mladima na način koji potiče njihov rast i osnaživanje:

Da biste bili dobar voditelj, trebate:

Graditi odnose

- **Koristite pozitivan pristup:** Ostanite pozitivni i energični.
- **Budite uzor:** Ponašajte se pozitivno. Podijelite zdrave vrijednosti iz kojih mladi ljudi mogu učiti. Vodite mlade ljude, ali nemojte ih usmjeravati ili isticati svoje mišljenje.
- **Gradite odnose:** Pomozite mladim ljudima da se osjećaju cijenjeno i poštovano. Stvorite prostor povjerenja provođenjem zabavnih i uključujućih aktivnosti. Budite osjetljivi i iskreni.
- **Budite strpljivi i fleksibilni:** Stvari ne idu uvijek po planu!
- **Budite spremni na zamjenske ideje i aktivnosti:** „Planovi ne znače ništa, planiranje je sve“. Budite spremni na to da se stvari ne odvijaju onako savršeno kako ste planirali. Ako neka aktivnost ode u krivom smjeru, nježno je moderirajte - ne zaboravite na svoj smisao za humor i da je važno slušati što vam mladi govore!

Slušati i razgovarati s mladima

- **Aktivno slušajte:** Uzmite vremena i pažljivo slušajte mlade ljude i njihove priče. Pobrinite se za to da zaista slušate, a ne samo da čekate svoj red. Slušajte što vam kažu, ali i ono što ne govore. Mnogo informacija dobit ćete iz njihove šutnje i govora tijela.
- **Poštujte ih:** Sjednite s mladima dok sudjeluju u aktivnostima, postavljajte pitanja i naučite kako oni vide stvari i koje uloge imaju u svojim obiteljima / zajednicama.
- **Obratite pažnju na govor tijela:** Promatrajte govor tijela (npr. vrpolje se, bučni su ili agresivni ili vrlo sramežljivi i tihi). Obratite pažnju na to kako se osjećaju tijekom aktivnosti.
- **Razmislite o vlastitim stavovima:** Svi imamo ideje o tome kakve stvari jesu i zašto su takve na temelju vlastitih životnih iskustava i kulture. Imajte na umu da će vaše vlastito iskustvo utjecati i na vaše razumijevanje tuđih priča.

Postavljati dobra pitanja

- **Postavljajte otvorena pitanja:** Na otvorena pitanja ne odgovaramo s "da" ili "ne". Primjer zatvorenog pitanja je: *"Doživljavaju li djevojčice više nasilja od dječaka?"* Otvoreno pitanje bilo bi *"Kako se iskustvo nasilja kod djevojčica razlikuje od iskustava dječaka?"*
- **Izbjegavajte sugestivna pitanja:** Sugestivno pitanje već u sebi sadržava odgovor i mladima ne daje izbor u odabiru vlastitog odgovora. Primjer sugestivnog pitanja bi bio: *"Kad imate slobodnog vremena, je li vam razgovor s prijateljima online važniji od igranja vani?"* Nesugestivno pitanje bilo bi: *"Što volite raditi (i online i offline) u slobodno vrijeme?"*
- **Osnažite ideju da nema točnog i netočnog odgovora:** Potaknite mlade da slobodno izražavaju svoja mišljenja i osjećaje bez osuđivanja.
- **Pitajte za detalje:** Nježno postavite dodatna pitanja kako biste saznali više detalja o nečemu što ste prvo pitali. Ovo je korisno kada želite znati više o tome što djeca misle. Neka korisna pitanja su: *"Možeš li mi reći više o tome?", "Što misliš zašto je to tako?", "Spomenula si da voliš priče, što voliš u vezi priča?"*
- **Koristite poticaje:** Poticaji su izrazi ili riječi koji potiču sudionika da nastavi priču. Zvukovi poput "aha" ili "mhm" pokazuju da ste zainteresirani i da aktivno slušate te potiču sugovornika da nastavi pričati. Pazite da ne upotrebljavate fraze, poput „bravo“, „savršeno“, „jako dobro“ ili „to je užasna ideja“ koje sugeriraju da imate mišljenje o njihovom odgovoru. Vaša je uloga voditi proces kako bi sudionici mogli **dijeliti svoje misli i osjećaje bez vašeg prosuđivanja**. Razmislite koji su uobičajeni poticaji u zajednici / kulturi s kojom ćete raditi.
- **Ponavljajte:** Ponavljanjem posljednje riječi ili fraze sudionika možete naglasiti da slušate i potaknuti ih da kažu više.
- **Izbjegavajte izražavanje mišljenja:** Izbjegavajte komentiranje ili pitanja koja pokazuju vaše misli ili stavove o temi.
- **Postavljajte osnovna pitanja:** Osnovna pitanja mogu vam pomoći da dublje istražite temu. Ona vam pomažu da ostavite po strani sve svoje ideje ili prosudbe i učite od mladih ljudi. U tom smislu sudionika doživljavate kao 'stručnjaka' za temu. Na primjer: *Što misliš o tome? Kako se osjećaš tada? Želite li reći više o tome?*

Podržavati raznolikost u ponašanju

- **Budite strpljivi:** Pokažite strpljenje i empatiju za mlade.
- **Pokažite poštovanje:** Pokažite poštovanje za perspektive mladih ljudi, čak i onda kad se ne slažete.
- **Zadajte mladima posebne zadatke:** Ako je mlada osoba nemirna ili ima ispad u ponašanju, dajte joj poseban zadatak kao što je pisanje na ploču, kako bi se osjećala prepoznato i cijenjeno.

- **Istražite koje su im brige:** Dajte im prostora da izraze svoje brige, uključujući i one vezane uz sudjelovanje u projektu, jer biste mogli dobiti vrijedne informacije.
- **Ako je netko u otporu ili ne reagira:** Dopustite mu/joj da sjedi u svom prostoru i razmišlja. Stvorite sigurno mjesto u kojem će moći osjetiti da se u bilo kojem trenutku mogu priključiti aktivnosti. Ako vam je ugodno, postavite nekoliko pitanja o njihovom životu ili drugoj temi kako biste im pomogli da se opuste, a zatim se vratite na aktivnost.
- Ako se nađete u vrlo izazovnoj situaciji, zapamtite da se uvijek **možete savjetovati sa svojim suvoditeljem, REVIS timom i suradnicima na projektu. Osigurajte da svi imaju potrebne kontakt podatke.**

Podržati grupu

- **Uključite mlade svih dobnih skupina:** Ovisno o dobnom rasponu u vašoj grupi, možda ćete morati malo izmijeniti aktivnosti kako bi bile u skladu s potrebama svih članova. Primjerice, možda ćete morati koristiti drugačije riječi ili primjere kako biste objasnili nešto 13-godišnjaku, nego što biste 18-godišnjaku. Svakako pazite na to da sve uključite.
- **Budite inkluzivni:** Prilagodite svoj način vođenja kako bi svi prisutni mogli sudjelovati. Posebno obratite pažnju na mlade s tjelesnim ili psihičkim teškoćama. Nikada ne prisiljavajte nekoga da sudjeluje. Inkluzivnost započinje osiguravanjem toga da je prostor dostupan svima i da svi mogu sudjelovati u aktivnostima.
- **Ističite preuzimanje odgovornosti:** Ne bojte se potaknuti ljude da preuzmu odgovornost za svoje ponašanje. Zajednički postavite osnovna pravila tijekom Aktivnosti 1 na koja se svi možete obvezati i na njih se vraćati. Budite čvrsti i poštivajući te otvorite mogućnost da se izvan grupe razgovara o bilo kakvim problemima.
- **Privatnost je važna:** Jasno dajte do znanja da vjerujete da je privatnost mladih izuzetno važna. Uvidi podijeljeni u aktivnostima bit će povjerljivi, imena mladih ljudi neće se dijeliti ni s kim izvan grupe. Važno je da grupa poštuje međusobnu privatnost i da članovi s drugima izvan grupe ne dijele ono što su čuli. Recite mladima da, premda je većina stvari povjerljiva, postoje situacije koje ne mogu ostati unutar grupe, primjerice ako vam kažu ili sumnjate da im se događa nešto što ih dovodi u opasnost. Naglasite da ćete tada zajedno s njima pronaći nekoga tko može pružiti podršku.
- **Potičite kritičko razmišljanje:** Ovo je prilika za mlade da drugačije razmišljaju o svojim životima, postavljaju pitanja i istražuju mogućnosti na siguran način.
- **Prihvatite nelagodu:** Promjena često sa sobom donosi osjećaje nelagode i zbunjenosti. Prepoznajte i zastanite tijekom tih trenutaka.

- **Učite na pogreškama:** Svi griješimo. Pokušajte na pogreške gledati kao na priliku za učenje. Možete biti iskreni s mladima iz svoje grupe kada pogriješite te na taj način biti model od kojeg će naučiti da iz pogrešaka učimo.
- **Budite svjesni dinamike moći:** Osvijestite da svojom dobi, položajem, kulturom, religijom, rodom, seksualnom orijentacijom, sposobnostima, etničkom pripadnošću, rasom ili drugim čimbenicima možete biti u poziciji moći i da ovo može utjecati na to kako će mladi ljudi reagirati.
- **Identificirajte vanjsku podršku:** Zajedno sa suvoditeljem identificirajte tko su podržavajuće osobe za mlade koji će možda trebati pomoć za dublje bavljenje svojim problemima. Informirajte mlade o broju Hrabrog telefona za djecu (116 111). Budite iskreni i jasni o vrsti podrške koju možete i ne možete pružiti mladima i uputite ih na ljude koji im mogu pomoći.

Planiranje i priprema aktivnosti s mladima

(Prilagođeno prema Međunarodnom institutu za dječja prava i razvoj & Films for All, 2020)

Kao voditelj koji radi s mladima, imate važnu ulogu. Ovdje se nalazi nekoliko korisnih savjeta koji vam mogu pomoći da se osjećate ugodno i samopouzdana u planiranju, vođenju i praćenju aktivnosti.

Informacije u nastavku odnose se na sve aktivnosti.

Voditelji: Preporučuje se da radite u timovima po dvoje, od kojih će jedan voditi grupu, a drugi bilješke te se možete izmjenjivati u ovim ulogama.

Dob djece i mladih: Vodič je namijenjen radu s djecom u dobi od 13 do 18 godina. U Vodiču se za sve njih koristi izraz "mladi" s obzirom na to da će se sve aktivnosti provoditi u srednjim školama.

Rod: Aktivnosti su prikladne za svu djecu, neovisno o njihovom rodu. U nekim aktivnostima mladima može biti ugodnije ako su podijeljeni prema rodu.

Djeca s poteškoćama: Koristite različite načine za uključivanje različitih sposobnosti. Na primjer, onima koji su slabovidni ili imaju poteškoća s pokretljivošću gornjeg dijela tijela, dajte tekstualne materijale pomoću kojih mogu slikati ili crtati ili ih pozovite da se upare s vršnjakom (na sigurnoj udaljenosti) i podijele svoje ideje.

Sudionici: Aktivnosti su namijenjene grupi od 10 do 25 djece (ovisno o mjerama COVID-19).

Prije početka aktivnosti: Planirajte i pripremite se

1. **Vaš tim:** Razgovarajte sa svojim suvoditeljem o mladima koji će biti dio vaše grupe.
2. **Odaberite vrijeme, datum i mjesto** za aktivnost koji će odgovarati potrebama svih uključenih mladih ljudi. To može biti uživo ili online.
3. **Izradite raspored:** Koristite aktivnosti iz ovog vodiča i bilo koje druge koje želite dodati, kako biste razvili svoj raspored. Uključite vrijeme početka i završetka aktivnosti. Možda biste mogli i odrediti fiksno vrijeme radionice kako bi svi lako zapamtili kada se nalazite.
4. **Nađite se sa suvoditeljem:** Prođite kroz aktivnosti, razgovarajte o ulogama i odgovornostima, dogovorite se koje ćete igre i aktivnosti za zagrijavanje i grupnu koheziju koristiti kako bi energija u grupi bila na razini te osigurajte da imate dovoljno materijala za rad.
5. **Pripremite prostor:** Učinite prostor u kojem ćete raditi zabavnim, sigurnim, tihim i podržavajućim, pazeći da je u skladu sa svim propisanim mjerama (pogledajte niže). Možda ćete htjeti postaviti plakat dobrodošlice, isprintati slike škole ili dodati neke druge predmete koji bi mogli osigurati da članovi osjećaju dobrodošlo. Razgovarajte sa suvoditeljem i osigurajte grickalice/osvježenja u slučaju da će aktivnost trajati više sati. Tako poštujete vrijeme mladih ljudi i podržavate izgradnju zajednice.
 - a. **Savjeti vezani uz COVID-19 primjereni djeci:**
 - i. Osigurajte sredstvo za dezinfekciju ruku i / ili mjesto za pranje ruku. Uputite djecu da operu ruke kada dođu te redovno tijekom trajanja radionice (prije jela, prije držanja igraćaka, olovaka / bojica i drugog pribora), itd.
 - ii. Zamolite djecu da tijekom aktivnosti budu na udaljenosti od 2 metra (pridržavajte se važećih smjernica za udaljenost). Gdje je moguće, pomoću ljepljive trake označite mjesta za djecu koja će sjediti dva metra jedno od drugog.
 - iii. Molimo odrasle da nose maske. Za djecu slijedite važeće upute oko nošenja maski.
 - iv. U slučaju da osiguravate grickalice i pića, pobrinite se da su pojedinačno zapakirani za svako dijete (nisu za dijeljenje) i da grickalice podijelite na siguran način, nakon pranja i dezinfekcije ruku, na udaljenosti od dva metra.
 - v. Ako se osjećate bolesno, molimo vas da ostanete kod kuće. Svoje ideje i razmišljanja možete podijeliti kasnije.
6. **Napravite popis:** Napravite popis materijala koji ćete morati ponijeti i stvari koje ćete morati napraviti prije aktivnosti. Razgovarajte sa svojim suvoditeljem tko je odgovoran za prikupljanje materijala prije radionice.

7. **Pripremite plakat s brojem Hrabrog telefona:** Važno je da mladi znaju da postoji netko s kim mogu razgovarati, ako će im trebati dodatna emocionalna podrška. Na svakoj radionici izvjesite plakat s brojem Hrabrog telefona, a u slučaju da u školi postoji još neka osoba na koju ih možete uputiti, informirajte ih o tome. Ta osoba može biti stručni suradnik, ali ne smije biti izravno uključena u vođenje aktivnosti.
8. **Psihički se pripremite:** Budite emocionalno prisutni i dostupni za interakciju s mladima i dobro slušajte.

Tijekom aktivnosti

1. **Dođite ranije:** Dođite prije mladih kako biste organizirali prostor i pripremili što je potrebno.
2. **Dočekajte ih:** Zahvalite svima što su došli. Predstavite se i objasnite da ste tu kako biste s njima radili na projektu koji će pružiti podršku djeci i mladima u rješavanju problema nasilja u njihovoj školi i zajednici. Objasnite im aktivnosti koje ćete raditi taj dan.
3. **Moderirajte uvod:** Ako se mladi prvi put susreću, odvojite vrijeme za uvodni dio. Možete koristiti bilo kakvu zabavnu i kreativnu aktivnost da im olakšate predstavljanje.
4. **Uspostavite pravila:** Pomozite mladima da definiraju pravila, kako biste postavili smjernice prema kojima svi žele raditi. Možda ćete ih trebati poticati i voditi s dodatnim idejama. Obavezno zapišite pravila na vidljivo mjesto i zamolite sve da se potpišu. (Za više detalja pogledajte Aktivnost 1)
5. **Obratite pozornost na raspoloženje u prostoriji:** Razgovor o problemima ili osvještavanje izazova s kojima se mladi ljudi suočavaju u svakodnevnom životu može biti depresivno i preplavljujuće. Možda ćete ih trebati podsjetiti da razmišljaju o onome što je dobro i što vole raditi s ljudima u svojoj školi i zajednici i / ili zaustaviti razgovor i odigrati neku igru kako bi se odmorili.
6. **Različitost i kreativnost su dobrodošli:** Podržite i poštujujte razlike i stvorite siguran prostor koji svi mogu dijeliti. Razmislite o svim preprekama koje mogu utjecati na ljude na temelju spola, dobi, sposobnosti, različitosti i drugih čimbenika moći. Nastojte ukloniti prepreke kako bi prostor bio dostupan svim sudionicima.
7. **Razgovarajte o sljedećim koracima:** Budite spremni podijeliti sljedeće korake iz Vodiča i odgovoriti na sva pitanja koja mladi mogu imati.

Osjetljive teme i rad s mladima

(Prilagođeno prema Međunarodnom institutu za dječja prava i razvoj & Films for All, 2020)

Ovaj projekt istražuje društvene i rodne norme vezane uz vršnjačko nasilje i uključuje mlade u identificiranju štetnih normi i izgradnji pozitivnih. Ne želimo da mladi osjećaju kao da ih ispitujemo pitanja o njihovom životu ili da se njih traži da podijele nešto što im nije ugodno.

- Postavljajte pitanja koja se referiraju na hipotetske situacije i istražujte kako mladi razumiju iskustva u svojim školama ili zajednicama koja su zajednička svima. Primjerice, *koja ponašanja i situacije online su mladima ugodna, a zbog čega se osjećaju neugodno?* Imajte na umu da ne koristite riječi poput “vi” i “vaši prijatelji”, već da pitanja budu na općenitoj razini i samim time pružaju sigurnost.
- Obratite pažnju na neverbalne znakove i zaustavite raspravu ako se netko uzruja.
- Sjednite s onim tko je uznemiren i slušajte pažljivo i sa suosjećanjem.
- Kada netko od sudionika pokazuje znakove nelagode tijekom aktivnosti, surađujte sa svojim suvoditeljem kako biste kasnije provjerili kako se osjeća.
- Ne zaboravite povezati mlade s osobama koje im mogu biti dodatna podrška, poput stručnih suradnika u školi, odgajatelja u domu ili Hrabrog telefona. Plakat s brojem linije objesite na vidljivo mjesto (ili napišite broj u chat ako se aktivnosti odvijaju online).
- Razgovarajte sa svojim suvoditeljem da biste bili sigurni da ste pročitali i razumjeli *Politiku zaštite djece* Hrabrog telefona i svoje odgovornosti oko osiguravanja zaštite mladih ljudi. (Molimo pogledajte Dodatak 2).

Moduli

Modul 1: Istraživanje društvenih i rodnih normi u školi

Što uključuje Modul 1: Istraživanje društvenih i rodnih normi u školi
Listić 1.1: Istraživanje društvenih i rodnih normi
Aktivnost 1: Zajedničko postavljanje pravila
Listić 1.2: Utvrđivanje i zaustavljanje štetnih društvenih i rodnih normi
Aktivnost 2: Slažem se/Ne slažem se: Istraživanje normi vezanih uz nasilje nad djecom
Aktivnost 3: Mapiranje tijela: Istraživanje pozitivnih i štetnih normi
Aktivnost 4: Rodni okviri

Listić 1.1: Istraživanje društvenih i rodnih normi

Trajanje: 1,5-2 sata

Što su društvene norme?

Društvene norme su *pravila* koja dijele pripadnici neke grupe, a koja definiraju što je normalno ili prihvatljivo ponašanje članova grupe (Cislaghi & Heise, 2019).

„Norme oblikuju naše stavove, utječu na naše ponašanje i definiraju tko smo – bilo to dobro ili ne“ (Klinka i Likenbach, 2019, 1)

Živimo unutar društvenih struktura koje oblikujemo i koje oblikuju nas. Društvene i rodne norme koje utječu na ponašanje unutar ovih društvenih struktura diktiraju razna individualna ponašanja. Ta su ponašanja i norme pod utjecajem drugih ljudi.

Na društvene norme možemo gledati kao na očekivanja koja drugi imaju od nas ili očekivanja koja *mislimo* da imaju od nas. Društvene norme odnose se na **prešutna pravila** u našim grupama ili zajednici, za koja ljudi misle da su prihvatljiva ili neprihvatljiva. **Društvene norme odnose se na ono što je "normalno"**.

Na primjer, kad netko kihne, društvene norme utječu na to da odgovorite na određeni način, npr. "Nazdravlje!". Ljudi u vašoj školi mogu odlučiti da neće prijaviti kad vide dijete kako zadirkuje drugo dijete jer će smatrati da "svi to rade". Na ponašanje svakog od nas utječe društvena norma u grupi ili zajednici.

Slika 1: Društvene norme (Scharbatke-Church i Schaitkin, 2018)

Vrijeme za refleksiju:

Odvojite trenutak s mladima da podijele što misle koje bi mogle biti uobičajene društvene norme u njihovoj zajednici ili zemlji. Napišite ideje na flip-chart koji će stajati ispred svih.

Kako nastaju društvene norme?

Dio ljudskog razvoja odnosi se na učenje društvenih pravila i kako drugi očekuju da se ponašamo. To prvo naučimo od roditelja i obitelji, a što smo stariji, učimo i od svojih prijatelja, zajednice i medija. Iako će se norme roditeljstva uvelike razlikovati među obiteljima, a ponekad čak i unutar obitelji, normativna očekivanja izvan našeg kućanstva su ono što stvara društvene norme. „Škola je okruženje u kojem su djeca prvi put izložena univerzalnim normama i redovitoj uporabi simboličnih nagrada, poput ocjena“ (DeLamater i sur., 2015, str. 95).

Mediji imaju snažan utjecaj na ponašanje i podržavaju ideju da nagrađujemo ponašanje koje je u skladu s onim kako očekujemo da se drugi ponašaju.

Općenito, društvene norme nastaju zbog:

- onog što mislim da drugi rade
- onog što vjerujem da drugi misle da bih trebao raditi

Ako mislim da će se ljudi složiti sa mnom ili odobriti moj izbor, ponašam se u skladu s društvenom normom i to pomaže u opstanku te norme.

Na primjer, kad idete u školu, društvena bi norma mogla utjecati na to da obujete dvije cipele. Ako nosite dvije cipele, ponašate se na način koji *održava* ovu društvenu normu, što također potiče druge da to čine. Ako nosite samo jednu cipelu, propitkujete društvenu normu dviju cipela i možda ćete se morati suočiti s nekim pitanjima i čudnim pogledima drugih učenika i nastavnika.

Evo i nekoliko primjera društvenih normi u školi:

- učenici su pristojni prema učiteljima
- učenici dižu ruku prije nego što odgovore na pitanje
- učenici nose dvije cipele
- učenici se zajedno igraju
- učenici pripadaju grupama prijatelja

Vrijeme za refleksiju:

Pitajte mlade što oni misle da su uobičajene društvene norme u njihovoj školi? Što misle na koji način su nastale? I što ih održava?

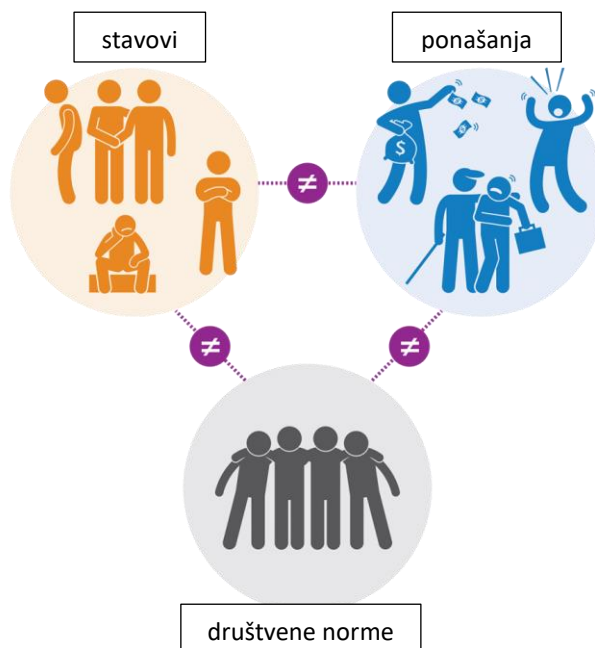

Kako su društvene norme povezane s mojim stavovima?

Ljudi donose odluke i ponašaju se na određeni način zbog mješavine osobnih stavova i pogleda na život, vjerovanja o činjenicama, normi i društvenih očekivanja (EU za Gruziju, 2016, str. 31). Vaši su stavovi osobni, temelje se na tome kako vjerujete da biste se trebali ponašati. Vaši stavovi često utječu na vaše ponašanje. **Društvena norma je ono što vjerujete da drugi ljudi misle da biste trebali raditi.** Na primjer, vaš osobni stav može biti da ne volite pušiti, ali društvena norma može biti da vaši prijatelji očekuju da pušite (Cislaghi i Heise, 2019).

Kako su društvene norme povezane s mojim postupcima ili ponašanjem?

Svi se obično ponašamo na temelju svog stava prema nečemu, a i društvenih normi oko sebe. Društvene norme nisu isto što i stav i ponašanje, ali su međusobno povezane.

Slika 2: Ponašanja i stavovi nisu isto što i norme (Scharbatke-Church i Schaitkin, 2018)

Kako su društvene norme povezane s tim kako se ponašamo?

Društvene norme se zapravo odnose na naša *očekivanja* o tome što bi drugi mogli misliti ili raditi, a ne na ono što oni misle ili rade u stvarnosti. Na taj način zapravo ne znamo što će se dogoditi ako u školu obujemo samo jednu cipelu, ali mislimo da znamo, na temelju društvene norme koja kaže da se u školu nose dvije cipele.

Što mislite odakle dolaze društvene norme? Što je referentna grupa?

Ako razmišljamo o tome kako norme nastaju, moramo uzeti u obzir ljude koji na nas najviše utječu. Oni ljudi do čijeg nam je mišljenja najviše stalo, nazivaju se našim „referentnim grupama“ i oni snažno utječu na stvaranje normi. Tu spadaju ljudi iz naše škole ili zajednice, uključujući vršnjake, susjede, roditelje ili (online) influencere/utjecajne osobe. Referentna grupa može biti jasna skupina, poput one u školi, ali može biti i nešto manje jasna, poput ljudi na ulici, čak i ako su stranci, a vi na temelju toga promijenite svoje ponašanje (Cislaghi i Heise, 2019).

Norme su specifične za skupinu ljudi i povezane su s našom kulturom, tradicijom i društvom.

Na primjer, možda ćete osjećati da je u redu psovati pred prijateljima, ali ne i pred obitelji. Vaši prijatelji i vaša obitelj dvije su različite referentne grupe s različitim društvenim normama.

Vrijeme za refleksiju:

Što mislite da bi većina ljudi rekla – koje su referentne grupe u vašoj školi? Zbog čega to mislite?

Što su sankcije?

Na društvene norme utječe ono što pretpostavljamo da bi drugi mogli činiti ili misliti, posebno u našoj referentnoj grupi. Ako ne uspijemo slijediti njihovo očekivano ponašanje, pretpostavljamo da će za to biti posljedica. Ove posljedice zovu se ‘sankcije’. Često su sankcije ono što pomaže u održavanju društvene norme. Na primjer, vjerojatno nećete samo izaći iz razreda jer se bojite da bi vas učitelj mogao kazniti jer se ne ponašate u skladu s normom. Iako ne znate što će točno učitelj napraviti, vi mislite da to znate, što onda utječe i na vaše ponašanje.

Sankcije ne moraju biti jasno definirane izvana; na primjer, možete vjerovati da, ako imate određenu frizuru, ljudi će zuriti u vas i stoga se odlučujete ne imati takvu frizuru. Na drugom kraju ljestvice, sankcija je možda definirana u školskim pravilima ili čak u zakonu. Primjerice, ako ukradete nečiji mobitel, možete pretpostaviti da ćete biti kažnjeni (od strane škole ili zakona) i stoga ga odlučujete ne ukrasti.

Što su rodne norme?

Naša uvjerenja, stavovi i vrijednosti često nam govore kako bismo se trebali ponašati, ali ponekad na složen način. Na to kako se ponašamo utječu naša uvjerenja, vrijednosti i stavovi, ali utječe i kako se ponašaju naši vršnjaci i kako mislimo da misle da bismo se mi trebali ponašati.

Mi smo društvena bića i naš je nagon da slijedimo društvene norme često jači od naših vjerovanja i stavova. To su ujedno i naučena ponašanja. To vrijedi i za rodne norme, uvjerenja i stavove.

Vršnjačko nasilje povezano je s društvenim, rodним i kulturnim normama (WHO i JMU, 2009). „Rodno ponašanje može se promijeniti prije nego što se stavovi svjesno promijene i obrnuto“ (Jewkes i sur., 2019, str. 3). Uobičajeni način u kojem vidimo rodne norme je kada ljudi potiču agresivno prikazivanje muškaraca nad ženama i „tko jači, taj kvači“ (DeLamater i sur., 2015; Manion i sur., 2021). Rodne se norme često razvijaju s vremenom, na suptilne, ustrajne i gotovo neprimjetne načine (Eder i sur., 1995).

Vrijeme za refleksiju:

Koje vam rodne norme uobičajene za vašu školu padaju na pamet? Pokušajte se sjetiti dvije do tri koje vrijede za mlade svakog roda.

Možemo li mijenjati društvene i rodne norme?

Da! Možemo promijeniti svoje ponašanje ili ponašanje drugih podržavajući promjenu naše i njihove percepcije ili razumijevanja onoga što se od nas očekuje. Međutim, za to treba vremena. O tome ćemo saznati više u sljedećem Listiću.

Dodatni izvori

- Kako biste istražili važnost bavljenja temom nasilja nad djecom i upoznali se s teorijom društvenih normi, pogledajte izvješće INSPIRE:
UNICEF (2018). INSPIRE smjernice i okvir rezultata koji zaustavljaju nasilje nad djecom: Kako definirati i izmjeriti promjene. <https://prevention-collaborative.org/wp-content/uploads/2018/10/UNICEF-INSPIRE-Book.pdf>
- Intervencije fokusirane na norme utemeljene u zajednici: definicija i atributi. (n.d.).https://prevention-collaborative.org/wp-content/uploads/2019/07/f434d2_a851a9b5359a43b79da2ea17ef0d1f98.pdf
- Ako vas zanima više o vrstama rodni normi koje se javljaju u raznim zemljama, ovaj vodič pruža dobar pregled.
Muñoz Boudet, A. M., Petesch, P. i Turk, C. (2013). O normama i odgovornosti. Svjetska banka. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9862-3>. [World Bank Document](#)

Aktivnost 1: Zajedničko postavljanje pravila

(Prilagođeno prema Međunarodnom institutu za dječja prava i razvoj & Films for All, 2020)

Pozadina: Kao što smo naučili u *Listiću 1: Istraživanje društvenih i rodni normi u školi*, ono što ljudi smatraju očekivanim u grupi, utječe na njihovo ponašanje. Stoga je važno postaviti vlastita očekivanja o tome kako ćemo se ponašati kada smo svi zajedno. U tom smislu mi „referentna grupa“ i postaviti ćemo vlastite društvene norme o tome kako ćemo se ponašati kad smo zajedno. Društvene norme koje zajedno postavljamo vjerojatno će biti povezane sa širim društvenim normama, o čemu možemo razgovarati.

Cilj: Zajedno postaviti društvene norme ili očekivanja o tome kako ćemo se svi zajedno ponašati u našoj grupi. To će nam pomoći da formiramo snažnu grupu s jasnim pravilima i smjernicama.

Pribor: Flipchart, markeri.

Trajanje: 1,5 sat

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

Prvi dio: Priprema

1. Okupite se u velikom krugu, poštujući fizičku udaljenost.
2. Ako se članovi grupe ne poznaju otprije, započnite krug upoznavanja. Možete dodati element zabave, kao što je sugeriranje članovima da naprave neku radnju dok izgovaraju svoje ime, a grupa ponavlja radnju i ime.
3. Objasnite mladima da je svrha vaše grupe istražiti društvene norme povezane s vršnjačkim nasiljem u školi i zajedno raditi na stvaranju projekta koji će njihovu školu učiniti sigurnijim mjestom.
4. Objasnite koliko često ćete se sastajati, odredite redovno vrijeme za vaše sastanke koje svima odgovara.
5. Podijelite s mladima da bi neke od rasprava koje ćete voditi mogle biti teške i da ste vi i drugi ljudi na raspolaganju da im pružite podršku ako budu trebali dodatno razgovarati o svojim osjećajima. Pružite im telefonske brojeve i ostale kontakt informacije osoba od kojih mogu dobiti podršku.

Drugi dio: Pravila

6. Potaknite grupnu raspravu. Zamolite mlade da podijele uobičajene društvene i rodne norme koje viđaju u svojoj školi. Primjerice, djevojke koriste wc za djevojke, a dečki za dečke ili učenici podižu ruke ako žele nešto reći ili pitati tijekom sata. Objasnite da je to očekivanje ili norma i pitajte ih *što oni misle da sve ovo čini društvenom normom? Što misle da bi se dogodilo ako se suprotstave ovoj normi? Zašto smatraju da su norme važne? A kada norme mogu biti problem?*
7. Pozovite sudionike da podijele važne društvene i rodne norme kako bi se njihova grupa osjećala sigurno, podržano i sposobno sudjelovati i dijeliti svoje ideje zajedno. **Napomena:** Ova aktivnost pomoći će sudionicima da počnu imenovati društvene norme, a pomoći će i voditeljima da pojasne sudionicima što društvene norme jesu, a što nisu.
8. Ako sudionici imaju teškoća s osmišljavanjem pravila, podijelite nekoliko primjera (npr. svačije mišljenje je važno, slušamo jedni druge, tijekom susreta ćemo ugasiti ton na mobitelu, poštujemo tuđe vrijeme i ideje, ne dijelimo informacije izvan grupe za koje nije na nama da ih dijelimo, zabavljamo se!)
9. Pitajte tko će zapisati ideje grupe na flipchart koristeći markere u bojama.
10. Ako se svi sudionici slažu, pozovite ih da se naizmjenice (svatko koristeći svoj dezinficirani marker) potpišu na pravila i tako ćete dobiti vlastiti ugovor.
11. Možete objesiti Ugovor o normama u prostoriji u kojoj se sastajete ili ga svaki puta donijeti i postaviti na mjesto gdje će svima biti vidljiv.

Listić 1.2: Utvrđivanje i zaustavljanje štetnih društvenih i rodni normi

Trajanje: 1,5-2 sata

Razumijevanje nasilja nad djecom

Nije neobično da mladi diljem svijeta doživljavaju nasilje, uključujući i jugoistočnu Europu. Srećom čini se da stopa nasilja opada, ali postoji još toga što možemo učiniti kako bismo ga obeshrabrili (Arends i sur., 2016). Da bismo u tome bili uspješni, korisno je razumjeti kako izgleda nasilje u školama, osobito vršnjačko nasilje.

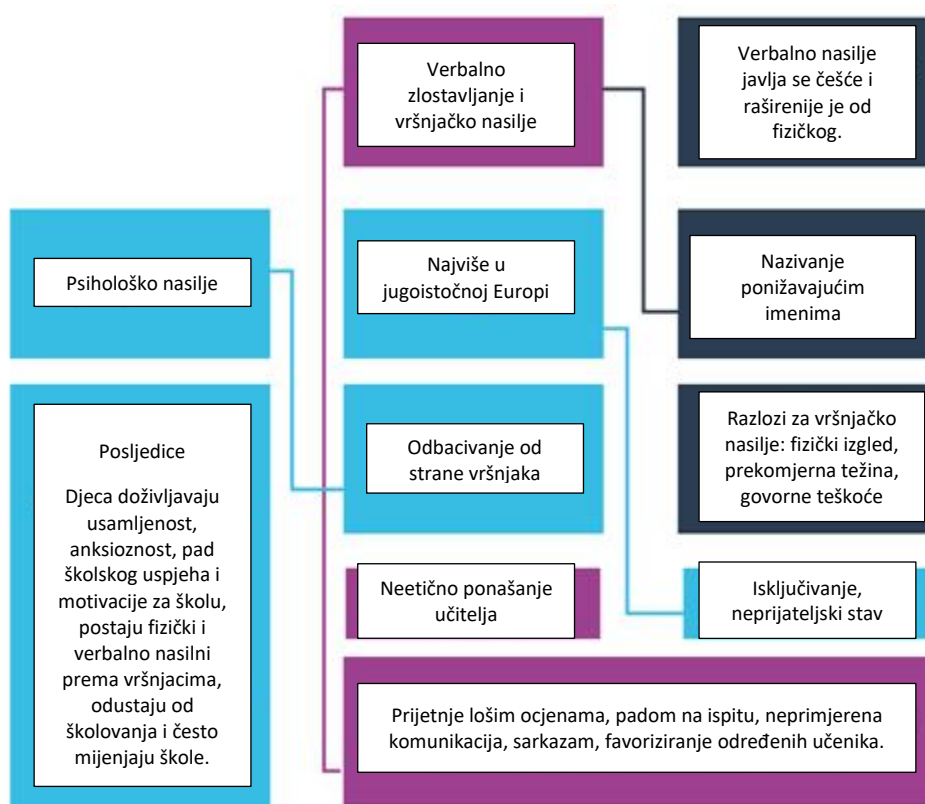
Također je korisno prepoznati da su škole dio zajednice i da ono što se događa u zajednici, kod kuće i u širem društvu također utječe na to koje se nasilje događa, kako se tretira i kako se o njemu govori. Na primjer, ako je tjelesno kažnjavanje uobičajeno u vašem gradu, vjerojatnije je da će i za učitelje u tom gradu fizičko nasilje u školama biti prihvatljivo.

Što znamo o nasilju u Bugarskoj, Hrvatskoj, Rumunjskoj i Srbiji?

U našem istraživanju sudionici iz svih zemalja izvijestili su o svim oblicima nasilja u školama, ali najčešće o psihološkom i vršnjačkom nasilju (Tablica 1), kao i seksualnom nasilju i uznemiravanju djevojčica. Također su doživjeli i fizičko nasilje (Tablica 2). Mladi su podijelili priče o nasilju koje su se kretale od manje ozbiljnog i jednokratnog, do intenzivnog i svakodnevnog. Srećom, sudionici su također pokazali dobru razinu svijesti o posljedicama nasilja, uključujući dugoročne učinke (Manion i sur., 2021).

Tablica 1 - Pregled iskustava psihološkog nasilja u jugoistočnoj Europi (Manion i sur., 2021, str. 27)

Tablica 2 – Fizičko nasilje u jugoistočnoj Europi (Manion i sur., 2021, str. 25)

Što smo naučili iz akademske literature?

Srbija

UNICEF Srbija (2017) pokazao je da se nasilje često koristilo za discipliniranje, posebno mlađe djece. U školama su se nasiljem koristili i školsko osoblje i učenici. Vršnjačko nasilje je također bilo često. 44% učenika doživjelo je vršnjačko nasilje, od čega je jedna trećina bilo fizičko nasilje (UNICEF Srbija, 2017). Psihološko zlostavljanje bilo je češće među dječacima, a 37% srpskih učenika reklo je da su doživjeli psihološko zlostavljanje u djetinjstvu i tijekom školovanja (WHO, 2015). UNICEF Srbija (2017) također naglašava da je školskom osoblju potrebna veća razina podrške i standardizirani postupci za prepoznavanje i rješavanje slučajeva nasilja.

Rumunjska

U Rumunjskoj je 22% djece i mladih prijetilo premlaćivanjem drugom djetetu, 16% je već pretuklo drugo dijete, a 30% je lagano udarilo drugo dijete (Save the Children Rumunjska, 2016). Fizičko zlostavljanje djece i mladih uglavnom se događalo u učionicama, hodnicima, školskim dvorištima ili u svlačionicama. Gledajući učinak koji je ovo imalo na mlade, u urbanim sredinama se 28% učenika osjećalo anksiozno oko odlaska u školu zbog nasilja (Cristian, 2014). Psihološko ili verbalno zlostavljanje bilo je još učestalije, posebno kod starije djece koja su maltretirala mlađu (Cosma, 2014). Druga opasnost u Rumunjskoj bio je rizik djece od trgovine ljudima ili seksualnog iskorištavanja, posebno djevojčica (ECPAT, 2006).

Hrvatska

U Hrvatskoj je 73% djece i mladih doživjelo neki oblik psihološkog nasilja tijekom svog života ili školovanja (BECAN Hrvatska, 2012). 11% djece i mladih između 11 i 16 godina doživjelo je neki oblik seksualnog zlostavljanja tijekom djetinjstva, što su češće doživjele djevojčice (Ajduković i sur., 2010). Najčešći počinitelji seksualnog nasilja su dječaci/adolescenti ili odrasli muškarci (BECAN Hrvatska, 2012).

Bugarska

Svake godine u Bugarskoj UNICEF (2016) zaprimi oko 4200 prijava nasilja nad djecom i mladima u školama i 3500 prijava nasilja u zajednici. Više od dvije trećine roditelja prihvaća upotrebu "razumnog nasilja" za discipliniranje (UNICEF, 2016). Postoji zabrinutost i zbog isključivanja od strane vršnjaka koje uzrokuje više usamljenosti, anksioznosti i stresa (Valkov i Lavrentsova, 2019). S druge strane, 26% učenika sukobilo se sa svojim učiteljima zbog discipliniranja što povećava rizik od napuštanja škole (Valkov i Lavrentsova, 2019). Za više informacija pogledajte: <https://www.unicef.org/bulgaria/>

Vrijeme za refleksiju:

Teško je predočiti si koliko su mladi česti izloženi nasilju. Također je važno zapamtiti da se društva mogu promijeniti i da se mijenjaju – promjena je ono u čemu smo mi ljudi najbolji. Odvojite trenutak da zastanete kao grupa i razgovarate o tome kako se članovi grupe osjećaju nakon što su čuli neke od ovih informacija. Ako je potrebno, napravite grupnu aktivnost kako biste podigli raspoloženje.

Ako se norme odnose na ono što je prihvaćeno ili normalno, što to znači za rad na normama povezanih s vršnjačkim nasiljem?

Čak se i negativna ponašanja poput vršnjačkog nasilja mogu smatrati normalnima. Zbog toga je toliko važno raditi na onome što se smatra prihvatljivim i pokušati utjecati na ono za što ljudi vjeruju da je prihvatljivo. Svatko želi pripadati, što nas potiče da slijedimo društvene norme ili se ponašamo onako kako mislimo da drugi žele da se ponašamo (Petit, V. i Zalk, T. N. 2019).

Kako možemo zaustaviti vršnjačko nasilje, osobito u školama?

Promjena ponašanja može biti izazovna, iziskuje vrijeme i strpljenje i može izazvati negativne reakcije. Rad na mijenjanju društvenih normi koje promiču nasilje nad mladima treba biti popraćen pružanjem podrške žrtvama, mijenjanjem politika i promjenom stavova o nasilju. Zapamtite, „društvene norme su neformalna pravila koja strukturiraju ponašanje na načine koji omogućavaju pojedincima da steknu koristi kolektivne akcije“ (Ensminger i Knight, 1997). Razmislite o tome kako promijeniti kolektivno djelovanje jer su intervencije najučinkovitije kada to čine i kada odgovaraju na vrijednosti, uvjerenja, ponašanja i norme u zajednici.

Istraživači iz različitih disciplina istaknuli su neka važna područja koja treba pokriti tijekom rada na mijenjanju društvenih normi. Ona su:

- **Pokušajte razumjeti lokalni kontekst**, uključujući norme, ponašanja, uvjerenja i stavove prema nasilju, rodu i mladima. Što konkretnije – to bolje; na primjer, mapirajte ponašanja i norme koje se javljaju na određenim mjestima kako biste razumjeli na koga najviše utječu.

- **Naučite za što ljudi vjeruju da su činjenice o nasilju nad i među mladima** i propitajte ih ako su netočne.
- **Utvrđite specifične norme na koje želite utjecati**, na primjer da mladi ljudi ne prijavljuju iskustva nasilja ili da dječaci moraju pokazati moć nad drugima; ili se ponašati kao da je nasilje normalno i neizbježno.
- **Podijelite informacije o učincima nasilja**. Ponekad priče o tome kako ljude povrjeđuje određeno ponašanje mogu potaknuti na drugačije ponašanje.
- **Priznajte da problem postoji**. Prije nego što skupina ljudi može mijenjati norme, moraju znati više o tome zašto je ovo ponašanje štetno. Primjerice, u restoranima sada puši manje ljudi jer to više nije društvena norma.
- Pokušavajući promijeniti društvene norme, također **pokušajte promijeniti uvjerenja o nasilju nad djecom**. To su dva različita procesa i promjene se neće dogoditi istim tempom, ali pokušaj promjene oba, učinit će i vjerojatnijim da se promjena dogodi.
- **Shvatite koji su trenutni stavovi** oko različitih aspekata nasilja i navedite što biste željeli vidjeti umjesto njih. Na primjer, možda ćete primijetiti da mnogi ljudi imaju stav da prijavljivanje nasilja pokazuje slabost pa im umjesto toga sugerirajte da prijavljivanje nasilja pokazuje da vam je stalo.
- **Podignite svijest i razgovor držite na jednostavnoj razini**.
- **Isprobajte vježbe zauzimanja perspektive**, gdje se od sudionika traži da zamisle kako bi bilo iskusiti tuđe iskustvo.

Kako surađivati s mladima kao partnerima u mijenjanju društvenih normi?

Zapamtite, na mlade najviše utječu vršnjaci pa mladi imaju važnu ulogu u određivanju vrsta ponašanja koje želite vidjeti oko sebe (WHO i JMU, 2009).

Koje su neke jednostavne strategije za promjenu društvenih normi?

Evo nekoliko jednostavnih strategija za promjenu društvenih normi, prikazanih i na Slici 3 (preuzeto od Johnson i Johnson, Global Citizen, 2016):

- **Učinite vidljivim dobro ponašanje ili ponašanje koje želite vidjeti**. Suradnja s utjecajnim ljudima koji bi pokazali "dobro" ponašanje vrlo je korisna.
- **Zamislite zajedno kako bi još stvari mogle izgledati**. Primjerice, *zamislite odnos s vršnjacima bez nasilja, kako to izgleda? Kakav je to osjećaj?* Naša mašta ima moć!

- **Zajedno s grupom pokažite kako promjena može izgledati.** Nadahnite ljude da vam se pridruže. Istaknite kada se dogodi promjena i proslavite je.

Učinite vidljivim dobro ponašanje drugih

Zamislite moguća alternativna ponašanja

Pokažite ih drugima za kolektivnu promjenu

Slika 3: Mijenjanje društvenih normi (Johnson i Johnson, Global Citizen, 2016)

Vrijeme za refleksiju:

Ostanite znatiželjni i postavljajte pitanja

Razmislite o najvažnijim dijelovima društvenih normi, na primjer:

1. *Koje društvene norme, ako postoje, vrijede za određeno ponašanje?*
2. *Tko su najutjecajnije referentne grupe za pojedinu društvenu normu? i*
3. *Koje se društvene sankcije očekuju za odstupanje od norme? (CARE, 2017, str. 6).*

Pitajte što pomaže da se norma održi. Na primjer, pitajte kakve pretpostavke ljudi imaju i pretpostavljaju li oni:

- Da se dječaci ili djevojčice se ponašaju na određeni način
- Da su mladi ljudi bespomoćni
- Da se ljudi određene rase, religije ili kulture ponašaju na određeni način
- Da je nasilje učinkovito
- Da ne postoji način za promjenu nasilja

Može li se bilo koja od ovih pretpostavki osporiti?

Pitajte, koje su neke pozitivne stvari koje se događaju u vašoj školi koje podržavaju da se mlade sluša, da osjećaju da pripadaju, da se osjećaju ugodno u svom prostoru?

Dodatni izvori

- Preporučamo da s mladima podijelite sažetak istraživanja iz hrvatskog izvješća:
<https://childhub.org/en/child-protection-online-library/regional-research-violence-against-children-schools-south-eastern-europe>
- Za dublje razumijevanje društvenih normi, pogledajte ove vodiče:
 - Bicchieri, C. (n.d.). Why Do People Do What They Do? A Social Norms Manual for Viet Nam, Indonesia and the Philippines. <https://prevention-collaborative.org/wp-content/uploads/2019/07/442-EAPROmanual04-1.pdf>
 - ODI. (2015). Social norms, gender norms and adolescent girls: a brief guide (Research and Practice Note Is Part of the Knowledge to Action Resource Series 2015). [Social norms, gender norms and adolescent girls: a brief guide | odi.org](https://odi.org/publications/working-papers/social-norms-gender-norms-and-adolescent-girls-a-brief-guide)
 - Institute for Reproductive Health. (2020). Social Norms Exploration Tool. https://prevention-collaborative.org/wp-content/uploads/2019/07/Social-Norms-Exploration-Tool_SNET.pdf
 - Petit, V. i Zalk, T. N. (2019). Everybody Wants to Belong: A Practical Guide to Tackling and Leveraging Social Norms in Behaviour Change Programming. UNICEF. <https://www.unicef.org/mena/media/4716/file/MENA-C4DReport-May2019.pdf.pdf>

Aktivnost 2: Slažem se/Ne slažem se: Istraživanje normi povezanih s vršnjačkim nasiljem

(prilagođeno prema Currie i sur., 2020, str. 23)

Pozadina: Puno smo razgovarali o društvenim i rodnim normama, a posebno o tome kako norme utječu na stavove i ponašanje u našoj školi. Sada bismo željeli razgovarati više o tome kako su norme povezane s vršnjačkim nasiljem u školama.

Cilj: Istražiti vlastite stavove i percepcije nasilja u školi. Kritički promišljati o tome kako na njih utječu društvene i rodne norme.

Pribor: Papiri, markeri, ljepljiva traka u boji

Trajanje: 1 sat

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

1. Zalijepite papire s natpisima SLAŽEM SE i NE SLAŽEM SE na suprotne strane zida, udaljene 6 metara.
2. Pozovite svakog sudionika da uzme 3-5 dijelova ljepljive trake, dužine 2 cm, koje ste postavili na stol kako bi ih mogli sigurno uzeti.
3. Navedite tri do pet izjava povezanih s društvenim i rodnim normama i nasiljem nad djecom u školama (pogledajte niže).
4. Pozovite svako dijete da zalijepi svoj komad vrpce između SLAŽEM SE i NE SLAŽEM SE (ako su bliže tome da se slažu s izjavom, zalijepit će traku bliže papiru na kojem piše SLAŽEM SE; ako su neutralni, stavit će traku u sredinu; ako se ne slažu, zalijepit će je bliže papiru NE SLAŽEM SE). Osigurajte da se grupa ponaša u skladu s lokalnim preporukama za fizičko distanciranje, nošenje maski i pranje ruku.
5. Povedite raspravu nakon svakog pitanja pozivajući mlade ljude, koji se osjećaju ugodno, da podijele zbog čega su svoju traku postavili tamo gdje jesu. **Istražite s mladima što oni misle da je „društvena norma“ i zamolite ih da podijele kako se zaista osjećaju. Potaknite ih da budu iskreni, kako bi razbili zablude oko društvenih normi jer je to važan dio promjene normi.** Zapamtite, rasprava je često najvažniji dio! Ovu aktivnost možete izmijeniti tako da papiri budu na podu, a umjesto trake možete koristiti kamenčiće ili druge predmete.

Primjeri izjava (slobodno ih prilagodite vlastitom kontekstu):

1. Dečko mora pitati curu prije nego što objavi njenu sliku na društvenim mrežama.
2. U našoj školi učenici misle da je u redu rugati se drugima ili ih tući.
3. Djevojke ne bi trebale nositi kratke suknje jer to izaziva negativnu pažnju dečkiju.
4. Mladi nikada ne bi trebali prijaviti nasilje u školi jer se to ne radi.
5. Razumljivo je da nastavnici nekad viču na učenike iz manjinskih skupina jer su oni drugačiji i na njih nekad treba vikati.

Aktivnost 3: Mapiranje tijela: Istraživanje pozitivnih i štetnih normi

Cilj: Istražiti pozitivne i štetne društvene i rodne norme vezane uz nasilje u školama.

Trajanje: 1 sat

Pribor: Flip chart papiri (dva po osobi), markeri u boji, ljepljiva traka.

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

1. Neka se članovi podijele u parove. Grupiranje prema rodu s kojim se identificiraju može biti najbolji način koji će osigurati da se svi osjećaju ugodno.
2. Objasnite da želimo naučiti o tome što oni misle da su pozitivne i štetne norme vezane uz nasilje u školama.
3. Podijelite (ili pročitajte) sljedeće primjere. Neka polovica grupa radi na primjeru 1, a polovica na primjeru 2.

Primjer 1: Valentina ima 11 godina. Ima dobre prijatelje i jako voli svoju obitelj. Kod kuće se brine o svojoj mlađoj braći i sestrama kako bi pomogla majci jer je otac bolestan i ne može raditi pa majka ima puno posla. Dobra je učenica, ali dodatni posao koji radi kod kuće znači da je Valentina ponekad umorna u školi i da zaspe za školskom klupom. Kad se to dogodi, njezin učitelj često viče na nju da je probudi, a ponekad je i udari.

Primjer 2: Martin ima 16 godina. Stidljiv je i ima poteškoća u razgovoru sa svojim vršnjacima, posebno djevojkama. Jednog dana u školi starija djevojka pita ga za broj i navečer razmijene puno poruka. Dopisuju se nekoliko dana i Martinu se ona počinje jako sviđati. Za vikend ga zamoli da joj pošalje svoju голу sliku. Martin to pokušava ignorirati, ali ona mu kaže da to svi stariji rade. Martin se napokon složi i pošalje joj голу sliku. Kad se probudi sljedećeg jutra, vidi sliku na svim društvenim mrežama.

4. Pozovite parove da iscrtaju obris tijela Valentine ili Martina.
5. Neka svaka osoba na svojoj mapi tijela nacрта one stvari koje simboliziraju pozitivne norme koje bi mogle zaštititi ili podržati Valentinu ili Martina. Objasnite da se osjećaju slobodno koristiti maštu kako bi istražili kakav je Valentinin/Martinov život, na temelju života ljudi koje poznaju iz svoje škole/zajednice. Ako im je draže pisati, neka pišu.
6. Sada pitajte svaku grupu da nacrtaju one stvari koje simboliziraju štetne norme koje mogu biti povrjeđujuće za Valentinu/Martina; njihovo srce, dušu, tijelo i um.
7. Pozovite svaki par da napiše pozitivnu poruku na dnu njihove mape tijela, što bi oni poručili Martinu ili Valentini.
8. Nakon što je svaki par završio svoj crtež, pozovite ih da podijele s ostatkom grupe. Pozovite članove grupe da podijele i svoje pozitivne poruke, ako to žele.
9. Povedite diskusiju, vodeći se sljedećim pitanjima:
 - *Što biste rekli da su neke od društvenih normi koje omogućavaju da se mladi ljudi osjećaju sigurno ili zaštićeno od nasilja u vašoj školi ako dožive situaciju sličnu Martinovoj ili Valentininoj? (Na primjer, pitamo svoje prijatelje jesu li dobro ako izgledaju prestrašeno ili tužno.)*
 - *Što biste rekli da su neke od glavnih štetnih društvenih normi vezanih uz nasilje nad mladima u vašoj školi ako bi doživjeli sličnu situaciju kao Martin ili Valentina? (Na primjer, odrasli udaraju djecu kada ih ne slušaju.)*
 - *Što mislite, kako to da ove norme postoje? Što ih stvara ili održava?*
 - *Što mislite da možemo zajedno napraviti kako bismo ojačali neke pozitivne norme i promijenili neke štetne?*
10. Završite susret u pozitivnom tonu i objasnite da ćete, čak i ako nekad može biti preplavljujuće, zajedno raditi kao grupa na rješavanju nekih problema.

Aktivnost 4: Rodni okviri

(preuzeto iz Sood i sur., 2020)

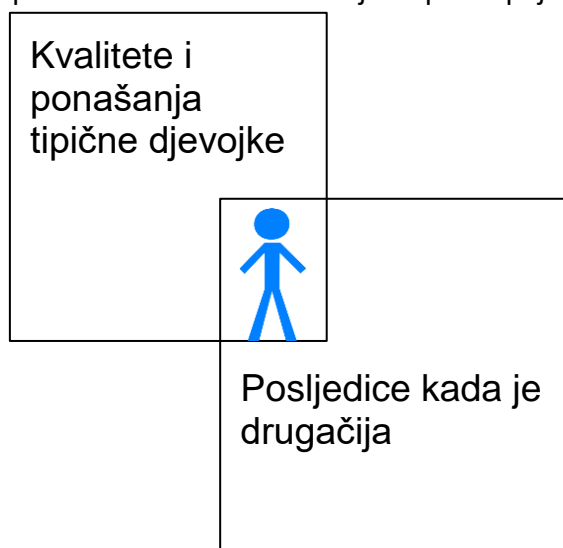
Cilj: Na razini grupe istražiti rodne norme, uključujući ponašanja i stavove tipične za pojedini rod.

Trajanje: 1 sat

Pribor: Veliki papir, markeri u boji. Maske, sredstva za dezinfekciju ruku/mjesta za pranje ruku, prema aktualnim preporukama stožera.

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

1. Podijelite se u parove – neka svatko pronađe svog para. Uparivanje po rodu/spolu može za neku djecu biti ugodnije i nije uvijek slučaj. Razmislite o tome što najviše odgovara vašoj grupi, a slobodno i njih pitajte! (Alternativno, ova aktivnost može se provesti i kao velika grupna aktivnost, uz korištenje post-it papirića)
2. Svakom paru podijelite veliki komad papira i flomastere.
3. Neka svaki par nacrtaju dva kvadrata koja se preklapaju:

4. Neka u prvi okvir napišu „tipične“ osobine i ponašanja koja se očekuju od djevojke, dečka ili druge mlade osobe. **Na primjer**, pomaže u kući, ima dobre ocjene u školi, ne žali se, tih/a je, ne uključuje se u seksualna ponašanja. Podsjetite članove grupe da odgovaraju za „tipičnu“ osobu, ne za sebe ili svoje

prijatelje. Možete pitati: *Kakva je tipična djevojka / dečko?, Što oni rade?, Što ne rade?*

5. U drugi okvir neka zapišu posljedice za to kada se osoba ponaša ili razmišlja drugačije od onoga što se očekuje od „tipičnih“ rodnih uloga. Npr., ako djevojka ima puno seksualnog iskustva, moglo bi joj biti teško udati se. Opet podsjetite članove grupe da govore općenito, a ne o njima. Možete im pomoći pitanjima vezanima uz osobine i ponašanja koja su podijelili u prvom okviru, na primjer, *"Rekli ste da djevojke trebaju pomagati kod kuće, što bi se dogodilo ako to ne rade?"*
6. Sada postavite konkretno pitanje vezano uz nasilje u školi, kako bi istražili kako je nasilje povezano s rodnim normama.
7. Ako se osjećaju ugodno, pozovite parove da podijele svoje plakate s ostatkom grupe. Dopustite članovima grupe da nadopunjavaju svoje okvire tijekom rasprave, postavljaju pitanja i raspravljaju o temama o kojim se ne slažu.
8. Postavite nekoliko potpitanja:
 - a. *S obzirom na posljedice, zašto bi netko mogao htjeti ostati unutar okvira svog roda?*
 - b. *Koje stvari su zajedničke svim rodovima? Što je drugačije?*
 - c. *Što mislite kako je nasilje povezano s rodom?*
 - d. *Što se događa mladima koji osjećaju da ne pripadaju jednom od rodova (muškarci/žene)?*
9. Završite susret i podsjetite članove kada ćete se ponovo sastati.

Modul 2: Istraživanje našeg konteksta: Norme, nasilje i škole

Što uključuje Modul 2: Istraživanje našeg konteksta: Norme, nasilje i škole
Listić 2.1: Norme, nasilje i škole
Aktivnost 5: Mapiranje mreže: Tko utječe na nas i kako?
Aktivnost 6: Klupko vune: Mreža društva

Listić 2.1: Norme, nasilje i škole

Trajanje: 1,5-2 sata

Kako su društvene i rodne norme povezane s nasiljem?

Norme mogu pomoći u sprečavanju i reagiranju na nasilje, ali mogu biti i štetne i doprinijeti nasilju nad djecom i mladima (Lilleston i sur., 2017).

Percepcije ljudi u vlastitim društvenim skupinama snažno oblikuju ponašanja (Lilleston i sur., 2017). Ako možemo bolje razumjeti kako se oblikuju naše percepcije, možemo i bolje razumjeti kako mijenjati štetne norme.

Kakve društvene i rodne norme vezane uz nasilje vidimo u školama?

Mnogo je različitih vrsta društvenih i rodni normi koje mogu doprinijeti nasilju u školama. Na primjer:

Zlostavljanje djece

- Mlade žene manje su cijenjene u društvu od muškaraca.
- Mladi imaju nizak društveni status.

Nasilje među mladima

- Neprihvatljivo je prijaviti nasilje među mladima.
- Nasilje je prihvatljiv način rješavanja sukoba.

Seksualno nasilje

- Seksualna aktivnost znak je muškosti.

- Seks i seksualnost su tabu teme (WHO i JMU, 2009)

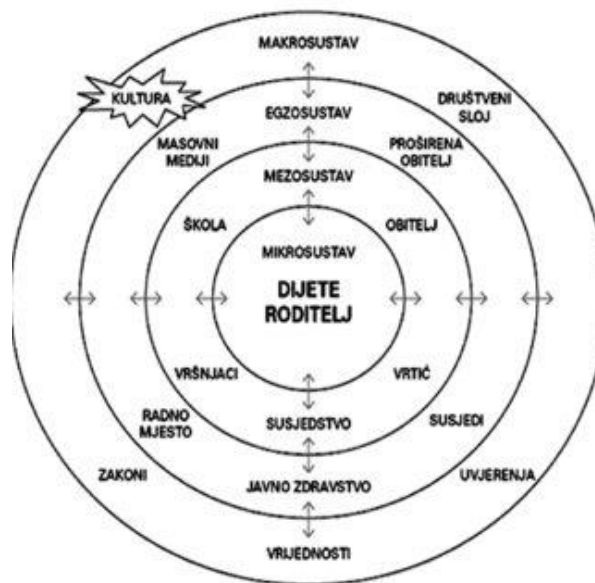
Vrijeme za refleksiju:

Provedite neko vrijeme razgovarajući o društvenim i rodnim normama vezanima uz nasilje u vašoj školi. Neka članovi grupe podijele svoja razmišljanja i ideje o tome koje su to norme. Napišite ideje na flipchart, tako da ih svi mogu vidjeti i raspravljati o normama vezanima uz nasilje u svojoj školi. Možda ćete htjeti grupirati norme u skupine navedene iznad - zlostavljanje djece, nasilje među djecom/mladima, seksualno nasilje ili ćete prvo izbacivati ideje, a potom grupirati norme.

Obavezno pripazite na one kojima bi informacije o kojima se raspravlja mogle biti okidač i osigurajte da dobiju podršku.

Gdje i s kim možemo započeti promjenu?

Socijalna ekologija i ekosustavi pomažu dati okvire društvenim normama (Klika i Linkenbach, 2019) intervencijama na različitim slojevima. Što je socijalna ekologija i kako je povezana s društvenim normama?

Na slici iznad možete vidjeti da je dijete u središtu brojnih sustava koji utječu na njega, poput obitelji, zajednice, vlade i dječjih prava. Kroz socijalnu ekologiju mladih možemo istražiti kako različiti sustavi utječu na mlade, kao i kako oni utječu na te sustave.

Socijalna ekologija je važna za naša razmišljanja o društvenim normama jer nam pomaže istražiti kako možemo spriječiti nasilje nad mladima. U pokušaju da promijenimo društvene i rodne norme, važno je usredotočiti se na cjelovit sistemski pristup, a socijalna ekologija pomaže identificirati različite komponente sistema. Na primjer, strategije interveniranja radi sprečavanja ili ublažavanja vršnjačkog nasilja mogu se dogoditi na razini:

- osobe,
- obitelji,
- škole,
- zajednice,
- društveno-političkih i kulturalnih čimbenika koji oblikuju rizične i zaštitne čimbenike za mlade ljude i obitelji (Klinka i Likenbach, 2019).

Kad samo jasni oko toga **kome** imamo namjeru pružiti podršku, tada možemo razviti jače pristupe. Za potrebe ovog vodiča usredotočit ćemo se prvenstveno na strategije koje se odnose na školsko okruženje, ali one mogu utjecati i na pojedince, obitelji i zajednice, ovisno o interesima mladih.

Zapamtite, skupine ljudi čija su nam mišljenja najvažnija nazivaju se našim „referentnim grupama“ i one snažno utječu na norme.

Kako možemo potaknuti promjene?

Istraživanja pokazuju da se neke promjene mogu potaknuti:

- **Na vršnjačkoj razini** – podržavajući prosocijalno ponašanje.
- **Unutar škola** - mijenjanjem struktura moći tako da se mladima da glas u školi i da sudjeluju u odlukama koje se na njih odnose.
- **Unutar obitelji** - dijeljenjem znanja o učincima nasilja i prednostima drugih pristupa.
- **Unutar zajednica** - sudjelovanjem u društvenim akcijama koje osuđuju nasilje (npr. projekti nevladinih organizacija za zaštitu prava djece i mladih, medijske kampanje),
- **Unutar društava** - zalaganjem za promjenu politike (npr. provedba zakona ili pravila koja kažnjavaju nasilno ponašanje) i prepoznavanje utjecaja medija te poticanje poruka koje podržavaju nenasilne odnose i obeshrabruju nasilje.

Prepoznajte međusobne veze

Društvene norme ne egzistiraju samostalno. One su međusobno povezane s drugim normama, stavovima i ponašanjima. Korisno je razumjeti koliko je lokalna društvena norma slična ili drugačija u odnosu na norme u široj zajednici ili društvu. To nam pomaže razumjeti kako poticati pozitivne društvene i rodne norme te obeshrabriti ili istaknuti negativne (Pulerwitz i sur., 2019).

Kako možemo izgraditi jače podržavajuće društvene norme u školskom okruženju?

Važan dio u stvaranju sigurnog i inkluzivnog školskog okruženja jest osigurati vidljivost 'skrivenog kurikulum', stavova, vrijednosti i normi povezanih s vršnjačkim nasiljem (UNESCO i UN Women, 2016). Osiguravanje da pristup i politike nastavnika i škola oko vršnjačkog nasilja budu otvoreni i vidljivi, uvelike doprinosi stvaranju jasnih smjernica i oblikovanju normi. Kad mladi imaju jasne informacije, mogu kritički analizirati te norme i smjernice.

Dodatni izvori:

- Ako želite znati bolje razumjeti kako se stvaraju i održavaju društvene norme, pogledajte ovaj vodič: Community-based Norms Focused Interventions: Definition & Attributes. (N.D.). https://prevention-collaborative.org/wp-content/uploads/2019/07/f434d2_a851a9b5359a43b79da2ea17ef0d1f98.pdf
- Za istraživanje o tome kako promijeniti društvene norme, ovi vodiči nude niz ideja:
 - Alexander-Scott, M., & Bell, E. J. H. (2016). SHIFTING SOCIAL NORMS TO TACKLE VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS (VAWG). DFID Guida. https://www.oecd.org/dac/gender-development/VAWG_HELPDESK_DFID_GUIDANCE_NOTE_SOCIAL_NORMS_JAN_2016.pdf
 - Petit, V. & Salk, T. M. (2019). Everyone Wants to Belong: A PRACTICAL GUIDE TO TACKLING AND LEVERAGING SOCIAL NORMS IN BEHAVIOR CHANGE PROGRAMMING. <https://www.unicef.org/mena/media/4716/file/MENA-C4DReport-May2019.pdf.pdf>

Aktivnost 5: Mapiranje mreže: Tko utječe na nas i kako?

Cilj: Istražiti tko su naše referentne grupe, što su sankcije i kako to utječe na naše odluke i radnje.

Trajanje: 1,5 sat

Pribor: Flipchart papiri i flomasteri. Maske, sredstva za dezinfekciju ruku/mjesta za pranje ruku, prema aktualnim preporukama stožera.

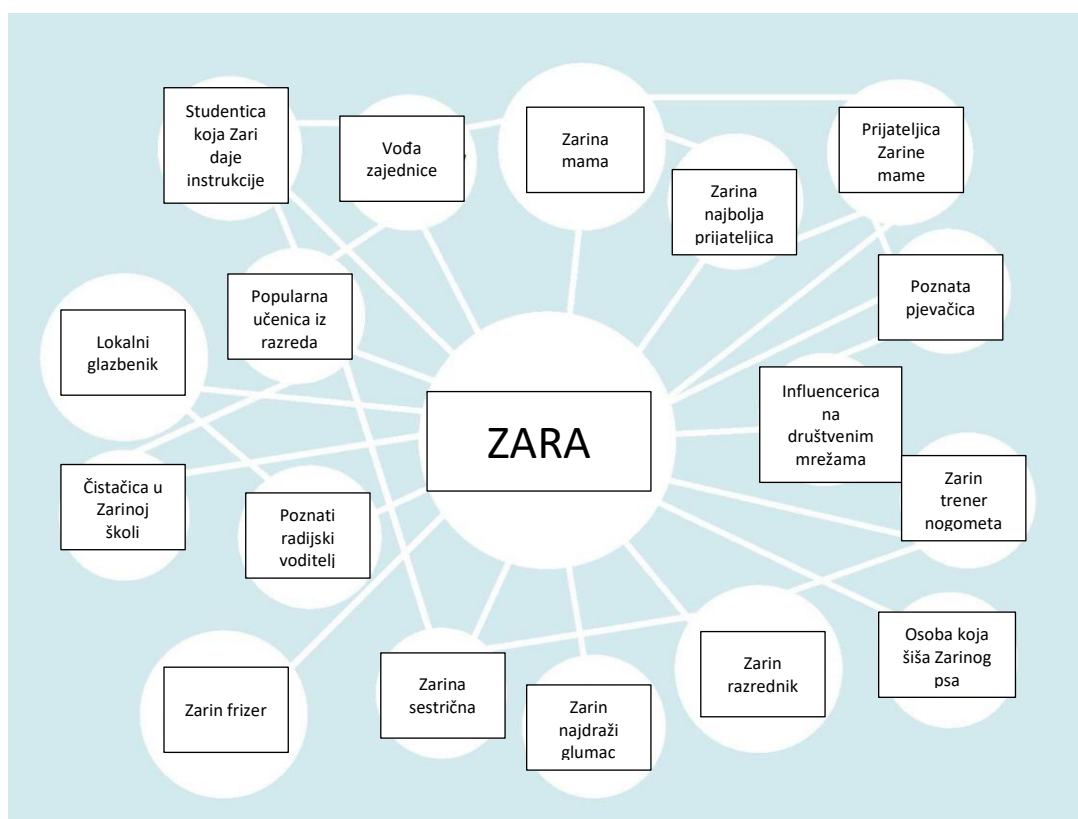
METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

1. DIO: Identificiranje referentnih grupa

1. Objasnite da ćemo danas govoriti o tome tko sve utječe na nas. Ti se ljudi nazivaju našom „referentnom grupom“. To su ljudi u školi ili zajednici koji mogu utjecati na naš način razmišljanja ili ponašanje.
2. Referentne grupe važne su kada razmišljamo o društvenim normama jer, ako želimo promijeniti normu, moramo razmisliti o tome tko su glavne osobe s utjecajem, koliko je njihov utjecaj jak, a zatim i razmisliti o tome kako ćemo pokrenuti razgovor o ovoj temi.
3. Uzmimo primjer: Zara ima 12 godina, živi s majkom i svoje 2 mlađe sestre. Zara je Romkinja. Zara ne voli ići u školu jer se osjeća loše zbog svojih vršnjaka. Ponekad je nazivaju ružnim imenima, a nekad i guraju na hodniku. Da stvar bude gora, jedna nastavnica je nikad ne proziva kad digne ruku. Zara svojim vršnjacima i nastavnicima ne govori ništa o tome kako se osjeća ili što joj se događa. Ima jednu prijateljicu, djevojčicu koja je također Romkinja i koja ima slična iskustva pa zajedno razgovaraju o tome kako se osjećaju zbog svega toga.
4. Pitajte grupu: *Što mislite o kojoj društvenoj normi govori ova priča?* Neki primjeri mogu biti:
 - a. U redu je loše se ponašati prema nekome ako je drugačije rase / kulture.
 - b. U redu je da se učenici i učitelji ne ponašaju prema svima jednako.
 - c. Nasilje prema određenim učenicima je prihvatljivo, zbog njihove rase / kulture.
5. Napišite društvenu normu na flipchart papir kako bi je svi vidjeli.
6. Zamolite članove da se podijele u manje grupe. Svakoj grupi podijelite flipchart papir i nekoliko flomastera.
7. Zamolite svaku grupu da nacрта krug na sredini stranice, a unutar njega neka nacrtaju Zaru i napišu društvenu normu na stranicu.

8. Objasnite im da ćemo istraživati referentne grupe, a koristan način da to učinimo je da pogledamo socijalnu ekologiju (vidi Listić 2.1). Socijalna ekologija promatra skupine ljudi oko djeteta, što može uključivati ljude kod kuće, u školi, zajednici, državi i šire.
9. Objasnite da se **referentna grupa odnosi na ljude do čijeg mišljenja im je najviše stalo i koje slijede, na ljude koji imaju najveći utjecaj.**
10. Pitajte ih: *Tko su skupine ljudi oko Zare? Koje skupine potkrepljuju poruku da je u redu loše se ponašati prema nekome zbog njegove rase / kulture? Koje skupine šalju drugačiju poruku?*
11. Nacrtajte ove skupine u krugove oko Zare i društvene norme, pokazujući kako su povezani sa Zarom.

12. Na primjer, učitelji, vođe zajednice, influenceri na društvenim mrežama, TV emisije. Što konkretnije, to bolje.
13. Postavite pitanja za dublje razmišljanje: *Što mislite tko utječe na ponašanje učenika? Što mislite tko utječe na ponašanje učitelja? Što mislite tko utječe na Zarino ponašanje?*
14. Neka nacrtaju zvjezdicu pokraj dviju referentnih grupa (npr. vršnjaci, obitelj, školsko osoblje itd.) čiji

utjecaj smatraju najvažnijim.

15. Sada recite grupi da ponovno razmisli o Zari i podršci koju dobiva od svoje prijateljice i vjerojatno svoje zajednice. Vjerojatno postoje i druge društvene norme u njezinoj zajednici, a koje se razlikuju od šire zajednice.
16. Potaknite razgovor o tome što misle koje bi to norme mogle biti.

2. DIO: Identificiranje sankcija

1. Objasnite da ćemo sada razgovarati o sankcijama. Podsjetite mlade da su **sankcije ono što se događa ili ono što ljudi vjeruju da će se dogoditi ako ne slijede društvenu normu.**
2. Razmislimo o Zari. Recimo da Zara odluči da će sljedeći put kad njezini vršnjaci budu zlobni, to prijaviti ravnatelju. *Što mislite da bi Zara mogla pomisliti da će se dogoditi ako prijavi svoje vršnjake? Što bi bilo s njom? Što bi se dogodilo njenim vršnjacima?*
3. Objasnite da su to sankcije. Podsjetite mlade da su sankcije ono u što vjerujemo, jer nikada ne možemo zapravo znati što će se dogoditi, ali one stvarno utječu na naše razmišljanje i ponašanje.
4. Pitajte mlade: *Ako Zara misli da će je ravnatelj ignorirati, a njezini vršnjaci ismijavati zbog prijave nasilja, što mislite da će učiniti?*
5. Zamolite da daju primjere 2-3 sankcije s kojima bi se Zara mogla suočiti ako prijavi učenike i učitelja.
6. A sada, pretpostavimo da je situacija izgledala drugačije. Pitajte: *Ako Zara misli da bi njezin ravnatelj mogao razgovarati s učenicima o nasilju i uvesti "pravilo zabrane nasilja" u školi, što mislite da bi Zara mogla učiniti?*
7. Potaknite raspravu o tome što bi se moglo dogoditi ako oko Zare postoji podržavajuće okruženje. Razgovarajte o tome što mladi misle kako sankcije utječu na način na koji donosimo odluke.

Aktivnost 6: Klupko vune: Mreža društva

Cilj: Odabrati štetnu normu vezanu uz nasilje u školi koje se žele riješiti, kao i pozitivnu društvenu normu koju mogu nastaviti graditi te istražiti kontekst u kojem ove norme postoje.

Trajanje: 1,5 sat

Pribor: Flipchart papiri i flomasteri, dva klupka vune u boji (dvije različite boje)

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDAJENOST

1. Objasnite grupi da ćete danas birati društvenu ili rodnu normu povezanu s vršnjačkim nasiljem kojom se žele baviti. Podsjetite ih na sve vaše zajedničke razgovore o normama u njihovoj školi i podsjetite ih na sve norme oko kojih su bili posebno strastveni.
2. Neka jedan dobrovoljac na flipchartu koji je svima vidljiv zapiše normu koju žele promijeniti.
3. Sada zamolite mlade da stanu u krug, prikladno razmaknuti. Prije ulaska u krug osigurajte da svi imaju masku i da su koristili dezinfekcijsko sredstvo za ruke.
4. Suvoditelj neka stoji pored kruga kako bi zapisao na flip chart sve o čemu se razgovaralo tijekom aktivnosti u krugu.
5. Stanite s njima u krug držeći klupko vune. Objasnite da ćete vi držati za kraj klupka i da ćete ga dobaciti svakome tko se javi za riječ. Kad ta osoba uhvati klupko vuno, mora ga držati, gradeći mrežu dok se klupko dobacuje ostalima.
6. Neka vam kažu koji su dubinski **uzroci ili razlozi zbog kojih postoji norma koju su odabrali**. Napravite nekoliko krugova, dok svi ne dobiju priliku podijeliti zašto misle da ta norma postoji. Možete ih potaknuti pitanjima poput:
 - a. *Kome ova norma pomaže? / Koga štiti?*
 - b. *Kome šteti?*
 - c. *Zašto se nastavlja i danas? Što pomaže očuvati je čvrsto na mjestu u našoj zajednici?*
 - d. *Što se događa u školi?*

7. Sada zamolite članove grupe da zastanu; ako se osjećaju ugodno, mogu zatvoriti oči. Zamolite ih da razmisle o tome koje norme, uvjerenja, stavovi ili ponašanja već postoje, a da su suprotni odabranoj štetnoj normi. Zamolite ih da otvore oči i **počnu dijeliti svoje ideje o pozitivnim društvenim normama koje mogu nadograditi ili drugim uvjerenjima, stavovima, ponašanjima koja možete zajedno promovirati kako biste istaknuli ili promijenili neprihvatljivu normu**. Neka se dok pričaju o pozitivnim društvenim normama dodaju s **klupkom vune druge boje**.
8. Zastanite na trenutak da pogledate zamršenu mrežu zaštitnih/podržavajućih i štetnih/neprihvatljivih društvenih normi, uvjerenja, stavova i ponašanja koju ste stvorili, predstavljene s dvije različite boje vune. Objasnite da je ovo vizualni prikaz niza ideja u društvu i da vidimo koliko je on kompliciran.
9. Pozovite članove grupe da podijele svoje refleksije na mrežu koja je ispred njih.
10. Nakon što ste opet sjeli ukруг, pitajte grupu, na temelju mreže koju ste upravo zajedno izgradili, pada li im na pamet misao ili ideja o tome koje što bi mogli napraviti da odgovore na štetnu normu.
11. Pitajte ih: *Kako možemo nadograditi pozitivne norme koje ste zajedno istražili kako bismo odgovorili na štetne norme?*
12. Svakako zapišite sve ideje kako biste im se mogli vratiti u sljedećoj aktivnosti.

Modul 3: Stvaranje promjene: Mijenjanje društvenih i rodni normi u našoj školi

Što uključuje Modul 3: Stvaranje promjene: Mijenjanje društvenih i rodni normi u našoj školi
Listić 3.1: Što možemo učiniti da promijenimo društvene i rodne norme u svojoj školi?
Aktivnost 7: Podržavajuće norme: Kolaži vizija
Aktivnost 8: Istražimo kako promijeniti norme
Aktivnost 9: Stvaranje sigurnog mjesta
Aktivnost 10: Osmišljavanje i implementacija plana sigurne škole

Listić 3.1: Što možemo učiniti da promijenimo društvene i rodne norme u našoj školi?

Trajanje: 1,5-2 sata

Kako možemo započeti s mijenjanjem društvene norme?

Važno je znati da promjena društvenih normi može potrajati pa je važno i biti realan oko toga što možemo postići s mladima. Pomaže usredotočiti se na određenu skupinu, poput škole, gdje bi mladi, u suradnji s učiteljima, mogli imati malo veći utjecaj.

Sada znamo mnogo više o društvenim normama, ali koji su najbolji načini za njihovo mijenjanje?

Ako želimo spriječiti vršnjačko nasilje u školi, moramo ojačati pozitivne društvene norme i zajedno raditi na mijenjanju društvenih normi koje prihvaćaju ili podržavaju ovu vrstu nasilja. To znači da moramo promijeniti način na koji razmišljamo i razgovaramo o tome zašto se vršnjačko nasilje događa te se usredotočiti na prevenciju.

Na primjer: *U redu je udariti djecu kad me jako naljute.*

Ili: *Mogu gurnuti tog dječaka jer ne liči na mene, niti imamo nešto zajedničko. Njegova obitelj ne bi ni trebala biti ovdje.*

„Društvene norme utječu na način na koji razmišljamo, razgovaramo i djelujemo“ (Klinka i Likenbach, 2019, 2) kada je u pitanju nasilje nad i među djecom, a to je važno razumjeti ako želimo pokušati promijeniti društvene norme.

Znamo da može biti izazovno mijenjati društvene norme jer to uključuje promjenu načina na koji razmišljamo (i kao pojedinci i kao grupe). Također je važno usredotočiti se na snage i pozitivne strane, a ne samo na negativna ponašanja (Rogers, 2019).

Nekoliko stručnih savjeta o mijenjanju društvenih normi (prilagođeno prema Lilleston i sur., 2017):

1. Razmislite o društvenoj normi koju želite promijeniti i pokušajte je izravno promijeniti:

- **Na nekim se normama može izravno raditi.** Na primjer, recimo da učenici ignoriraju vršnjačko nasilje, misle da je uobičajeno da se događa i da ih njihovi vršnjaci misle da je to ponašanje u redu. Pružanjem točnih informacija (činjenica) koje su suprotne onom za što ljudi misle da je istinito, možemo promijeniti društvena uvjerenja. Djeci tako možemo dati do znanja što njihovi vršnjaci zaista (ne) rade (npr. Većina djece u našoj školi nikada nije doživjela vršnjačko nasilje) ili (ne) misle (npr. Većina djece i mladih smatra da vršnjačko nasilje nije u redu i ne podržavaju ga),
- **Surađujte s influencerima ili osobama koje imaju utjecaj na to kako drugi razmišljaju.** Oni mogu upoznati grupu s novim načinima razmišljanja koji bi grupa mogla preuzeti, a kada dovoljno ljudi prihvati određenu ideju, tada se može dogoditi promjena društvenih normi. Surađujte s ovim ljudima kako biste poručili da nasilje postoji te koliko ljudi i koliko često se ne koristi nasiljem.
- **Proširite glas.** Napravite pravila ponašanja i objesite ih po školi; naslikajte murale s porukama o ponašanju koje želite potaknuti; stvorite sigurna mjesta u školi gdje svi mogu vidjeti kako se tamo jedni prema drugima ponašaju nenasilno i s poštovanjem; radite aktivnosti vježbanja perspektive u kojima je zadatak da sudionici razmisle kako je to biti u tuđim cipelama.
- Jedan od načina za promjenu je da se fokusirate na **promjenu društvenih očekivanja**, javno progovorite o promjeni i stvorite nove norme ponašanja (Alexander-Scott i Bell, 2021).

- **Obratite se i glavama i srcima** ljudi, dajući im dobre informacije i pozivajući na njihov osjećaj za ono što je dobro.

2. Radite na promjeni stavova i uvjerenja kako biste promijenili određenu društvenu normu

U ovoj strategiji, temeljenoj na zdravstvenim modelima, pokušavamo promijeniti stavove i uvjerenja upoznavajući mlade sa štetnim učincima određenog ponašanja i prednostima izbjegavanja tog ponašanja. Na primjer, ako se ljude uči da svakodnevno konzumiranje brze hrane nije zdravo, mogli bi promijeniti svoj stav i ponašanje oko ove teme. Ako dovoljno ljudi unutar društvene skupine promijeni svoj stav prema ponašanju (konzumiranje brze hrane), tada će se i norma početi mijenjati.

Radite odozdo prema gore, angažirajući djecu i mlade u cijeloj školi, kao i učitelje i administraciju na vrhu, koordinirajući aktivnosti kad god je to moguće.

3. Pokušajte promijeniti ponašanje ljudi kako biste promijenili društvenu normu.

U ovom slučaju koristimo "strukturne intervencije" kako bismo promijenili ponašanje ljudi ili ga učinili manje ili više jednostavnima za izvođenje. Na primjer, ako poskupite nezdravu hranu, ona postaje teže dostupna. Ili ako promijenite školsku politiku u vezi online vršnjačkog nasilja, mladima postaje teže maltretirati druge bez da odgovaraju za to u školi.

Na to možemo gledati na dva načina: možemo uvesti mjere kojima bismo otežali stvari ili kaznili negativne postupke i/ili možemo pogledati što osnažuje ili nagrađuje pozitivno ponašanje. Tako bi, na primjer, jedno pravilo moglo određivati posljedice za nasilje na internetu, a drugo pravilo moglo bi učenicima pružiti informacije i mogućnosti da idu na radionice o vršnjačkom nasilju.

Kad ljudi dobivaju informacije iz vjerodostojnih izvora i mogu razmisliti o implikacijama promjene, veća je vjerojatnost da će osjetiti (i pojedinačno i kolektivno) da je promjena u njihovom najboljem interesu (Pročitajte Hamilton i Marsh, 2016). Zajednički rad gradi energiju i motivaciju, a ljudi tada mogu identificirati održive alternative i zajedno ih slijediti (Read-Hamilton i Marsh, 2016).

4. Stvorite prosocijalne i pozitivne prostore.

Društvene norme utječu na ponašanje (i pozitivno i negativno). Slijedimo norme jer želimo steći naklonost svojih vršnjaka ili se bojimo što će oni misliti ako to ne učinimo. Društvene norme nastaju iz mnogo razloga i na mnogo načina, ali su uvijek povezane s time tko ima moć i utjecaj, koja uvjerenja kultura ima o rodu i kulturi i činjeničnim uvjerenjima (Cislaghi i Heise, 2018). Prostor je važan i svaka promjena mora odgovarati prostoru (Jewkes i sur., 2019).

- Njeguajte sigurne prostore koji potiču pozitivne društvene utjecaje i međugeneracijske odgovore u borbi protiv vršnjačkog nasilja.
- Stvorite siguran prostor u kojem se mladi osjećaju dobrodošlo i u kojem nisu izopćeni, marginalizirani ili zlostavljani.
- Stvorite prostor u kojem su svi dobrodošli, priznati i cijenjeni.

5. Fokusirajte se na ono što funkcionira kako biste promijenili ponašanje

Berger (2020) ističe da je za promjenu najbolje ne forsirati, nego je potrebno uzeti vremena za razumijevanje perspektive ljudi i onoga što ih sprječava u tome da se promijene. Ključno je identificirati prepreke. Ponudite opcije i stvorite situacije u kojima će osjećati da imaju izbor i kontrolu; osvijestite im utjecaj ili cijenu održavanja postojećeg stanja. Tražite da učine male postupne korake i olakšajte početak sa što manje neizvjesnosti.

Primjeri koje možete isprobati u svojoj školi:

U aktivnostima iz Modula 3 vodit ćete mlade ljude kroz proces osmišljavanja promjena koje žele vidjeti u svojim školama. Iako bi ove radnje ili strategije trebale doći od njih, mladih ljudi, dobro je imati nekoliko primjera koje možete podijeliti. Evo nekoliko prijedloga iz istraživanja:

- Uvođenje zona bez udaraca
- Provođenje kampanje za ukidanje tjelesnog kažnjavanja u javnom okruženju
- Stvaranje sigurnih prostora u školi u kojima učenici mogu razgovarati i podijeliti svoja iskustva
- Uvođenje mehanizama prijavljivanja, uključujući i opciju anonimne prijave

Kako možemo razviti dobru poruku za promjenu? (prilagođeno prema Savezu za zastupanje djevojaka, 2018)

Obratite se glavama, srcima i rukama. Zamolite ljude da razmisle o:

- SRCE: *Zašto bih trebao brinuti? Što je ovdje važno?*
- GLAVA: *Što se može promijeniti? Navedite nadahnjujuće primjere i snažne ideje o tome što je moguće.*
- RUKA: *Što ljudi mogu učiniti? Što točno tražite od njih?*

Jake poruke su **jednostavne, usmjerene na rješenja i praktične ili izvedive.**

Zajednički rad

Poticanjem međugeneracijskih procesa (procesu u kojima djeca, mladi i odrasli rade zajedno na mijenjanju negativnih društvenih i rodničkih normi i ponašanja te potiču podržavajuće ponašanje) vaši naponi mogu biti učinkovitiji.

Dodatni izvori:

- Za više informacija o osnivanju i održavanju kluba ili grupe djece koja radi na zaštiti djece od nasilja u školama, pogledajte ovaj koristan vodič prilagođen djeci: <https://www.end-violence.org/sites/default/files/paragraphs/download/Safeguarding-%20A%20Guide%20for%20Children%27s%20Clubs%20%28Final%20Mar%208%29.pdf>
- Za više informacija o tome kako razumjeti društvene norme i osmisliti programe koji podržavaju mijenjanje normi, pogledajte ovaj vodič: Alexander-Scott, M. Bell, E. J. H. (2016). Shifting Social Norms To Tackle Violence Against Women And Girls (Vawg). DFID Guida. https://www.oecd.org/dac/gender-development/VAWG_HELPDESK_DFID_GUIDANCE_NOTE_SOCIAL_NORMS_JAN_2016.pdf

Aktivnost 7: Podržavajuće norme: Kolaži vizija

Cilj: Istražiti vizije pozitivnih i podržavajućih društvenih i rodnih normi koje zaustavljaju vršnjačko nasilje.

Pribor: Hamer papir, ljepilo, škare, materijali za kolaž: npr. časopisi, novine, papir u boji, mali listovi, cvijeće ili drugi prirodni materijali, markeri (osigurati dovoljno materijala za svako dijete)

Trajanje: 1,5 sati

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

1. Stanite u krug, poštujući fizičku udaljenost.
2. Recite: *„Danas ćemo zajedno istražiti vašu viziju sigurne škole. Zamislimo prostor koji je siguran za djecu i mlade, gdje pozitivne društvene i rodne norme staju na kraj nasilju.“*
3. Neka članovi grupe sada zatvore oči (ako se osjećaju ugodno) i slijede vašu uputu: *„Zamislite školu koja uistinu poštuje djecu i mlade, u kojoj se ne moraju bojati nasilja. Kad dođete u školu, uzbuđeni ste zbog svega što vidite i čujete. Pogledajte oko sebe. Što ljudi govore? Što rade? Što ti radiš? Odvojite vrijeme za lutanje po školi. Što učenici govore i rade? Što odrasli govore i rade? Kakav je osjećaj?“*
4. Kada su spremni, neka otvore oči.
5. Sada neka se podijele u grupe od 2 do 4 člana i sjednu zajedno, na odgovarajućoj fizičkoj udaljenosti. Neka u manjoj grupi razgovaraju o njima najvažnijem dijelu škole koji su zamislili.
6. Nakon što su završili, neka podijele u maloj grupi još jedan dio svoje vizije škole. *Što su vidjeli? Kako su se osjećali?* Pomozite im u razgovoru u kojem će iznijeti svoje vizije. Ovo iskustvo može biti emocionalno, stoga odvojite dovoljno vremena, a ako bude potrebno kasnije, odigrajte neku igru.
7. Nakon što su završili, objasnite im da će sada svaka grupa imati 15 minuta za izradu kolaža svoje vizije. Ako žele, mogu dodati i tekst oko svog kolaža kako bi objasnili što se u njemu događa.
8. Neka svaka grupa pronađe mirno mjesto i podijelite ima materijale: časopise, flomastere, papire, škare, ljepilo i ostale materijale iz prirode.
9. Napišite sljedeće na flipchart papir i pošaljite ih u grupu (ako radite online) ili postavite pitanja naglas:
 - a) *Koje su pozitivne društvene norme postojale u vašoj viziji koje su pomogle zaštititi mlade od nasilja?*
 - b) *Koje negativne ili štetne društvene norme više nisu postojale?*

10. Neka svatko dok radi kolaž pokuša i **navesti norme koje se spominju** u njihovom kolažu.
11. Neka sada grupe svoje kolaže poslažu ukrug na pod. Pozovite sve da prošetaju na sigurnoj udaljenosti i pogledaju sve kolaže.
12. Nakon nekoliko minuta pozovite svaku manju grupu da objasni pozitivne i negativne norme prisutne u njihovim kolažima. Napišite ih na flipchartu u prednjem dijelu sobe kako bi svi mogli vidjeti norme o kojima razgovarate.
13. Pozovite sve da podijele dodatne ideje i/ili postavite pitanja.
14. Povedite raspravu koristeći sljedeća pitanja kao vodič:
 - a) *Koje su uobičajene norme koje su se pojavile u vašim vizijama?*
 - b) *Je li bilo nekih razlika? Je li se nešto istaknulo?*
 - c) *Razmislimo sada o nekima od pozitivnih ili podržavajućih normi o kojima smo govorili. Događaju li se neke od njih već sad u školi? Ako da, možemo li ih nastaviti promicati ili nadograditi?*
 - d) *Ako se ništa slično ne događa, što moramo napraviti kako bismo ih pokrenuli?*
15. Zamolite članove grupe da nastave razmišljati o stvarima na kojima žele raditi u svojoj školi i podsjetite ih da ćete se njima i zajednički pozabaviti.
16. Završite aktivnost zabavnim krugom, poštujući fizičku distancu, kako biste podijelili refleksije o vizijama i sljedećim koracima.

Aktivnost 8: Istražimo kako mijenjati norme!

Cilj: Istražiti na koje načine možemo promijeniti štetne društvene i rodne norme.

Pribor: Flipchart, papiri i flomasteri. Opcionalno: perike, kostimi. Osobna zaštitna oprema, uključujući maske, dezinfekcijska sredstva/stanice za pranje ruku, prema lokalnim preporukama.

Trajanje: 1,5 sat

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDAJENOST

1. Objasnite da ćemo danas istraživati načine mijenjanja društvenih normi.
2. Podsjetite učenike da promjena društvenih normi zahtijeva vrijeme i da je komplicirana. Može biti korisno razmisliti kako možemo potaknuti ljude da promijene svoje ponašanje, što zatim može dovesti do promjene društvenih normi.
3. U *Aktivnosti 6: Klupko vune: Mreža društva* mladi su identificirali specifičnu društvenu normu koju su željeli promijeniti. Napišite tu društvenu normu na flipchart.
4. Istražimo neke korisne strategije za promjenu štetnih društvenih normi: (Prilagođeno prema CARE, 2020):
 - a. **Zamislite nešto drugačije:** Zamišljajući nešto novo, nove norme koje nas vode, možemo pomoći u promjeni postojećih normi. Vizija je moćna!
 - b. **Pokažite dobro ponašanje:** Kada se ponašamo na nov način, šaljemo snažnu poruku drugima.
 - c. **Pronađite ljude koji mogu prihvatiti novu normu i ponašati se u skladu s njom:** Pronađite druge koji će zajedno s vama promicati novu normu.
 - d. **Suradujte s influencerima:** Pronađite ljude na koje se drugi ugledaju ili koji često utječu na ponašanje i pokušajte uspostaviti suradnju.
 - e. **Razmislite o svojim saveznicima:** *Tko su oni? Kako možete stupiti u kontakt s njima? Što možete tražiti od njih?* To može biti podržavajući učitelj ili član zajednice koji ima resurse ili vas može podržati na neku drugi način.
 - f. **Apelirajte na glavu i srce:** Ponekad ljudi ne znaju zašto je norma štetna pa objašnjavanje kakav je to osjećaj kada te netko udara ili zadirkuje pomaže da se povežu i može ih potaknuti na promjenu.

- g. **Stvorite siguran prostor:** Vrlo je važno imati sigurno mjesto za razgovor i rad na pitanjima poput nasilja.
 - h. **Nadahnite druge:** Izrađivanje inspirativnih poruka o tome kako bi stvari mogle biti drugačije odličan je način za poticanje drugih na razmišljanje.
 - i. **Koristite pozitivne poruke koje govore o budućnosti:** Pozitivne poruke imaju veći utjecaj u odnosu na negativne. Također je dobro potaknuti ljude na razmišljanje o budućnosti i mogućnostima koje postoje.
5. Podijelite sudionike u male grupe i zamolite ih da odaberu jednu od ovih strategija (ili drugu strategiju predstavljenu u Listiću 3.1). Neka osmisle kratki skeč kako bi pokazali kako bi mogli koristiti ovu strategiju za razgovor o štetnoj društvenoj normi koju je identificirala grupa. (Ponudite perike i kostime ako su dostupni.)
6. Dajte im 15-20 minuta da razgovaraju i pripreme svoj rad za grupu.
7. Zamolite male grupe da se vrate većoj skupini.
8. Kad prezentacije budu dovršene, u velikoj grupi na flipchart napišite neke od najboljih ideja ili strategija.

Aktivnost 9: Stvaranje sigurnog mjesta

Cilj: Istražiti kako bi mogla izgleda sigurna mjesta u našoj školi (fizička, emocionalna, psihološka, socijalna i duhovna).

Trajanje: 1 sat

Pribor: Flipchart papiri, flomasteri, markeri, različiti reciklirani predmeti (npr. kartoni od wc papira, plastelin, papirnate čaše i tanjuri, kutijice, štapići, naljepnice; dovoljan broj za 5 grupa), struna/vrpca (metar za svaku grupu), ljepilo (x5), škare (x5), selotejp/ljepljiva vrpca (dovoljno za svaku grupu)

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

1. Pozovite članove grupe da razmisle o svojim vizijama iz Aktivnosti 7: Kolaži vizija (možete ih i objesiti na zid kao podsjetnik). Pitajte: *Kako biste ostvarili svoje vizije, koje stvari možete napraviti u svom razredu i školi kako biste stvorili sigurniji prostor?*
2. Podijelite ih u pet grupa (4-5 članova).
3. Dajte svakoj grupi 7-10 različitih predmeta, škare, vrpca, ljepilo i selotejp.
4. Recite svakoj skupini da imaju 20 minuta da od svojih materijala izgrade konstrukciju koja predstavlja sigurnu učionicu. Neka zatim daju ime toj učionici.
5. Pozovite ih da razmisle o sljedećem: *„Koji su osnovni sastojci potrebni za sigurnu učionicu? Kako djeca/mladi i odrasli u razredu sprječavaju i reagiraju na nasilje? Koji su resursi dostupni (npr. popis savjeta što napraviti u slučaju nasilja; popis mjesta na kojima je moguće sigurno prijaviti nasilje, osobe za razgovor).“*
6. Nakon 20 minuta, zamolite svaku grupu da u idućih 3-5 minuta na flipchart papir napiše neke od najvažnijih dijelova o svojoj konstrukciji.
7. Nakon 5 minuta vratite se u veliku grupu. Zamolite svaku malu grupu da krene u obilazak svake konstrukcije i pročita nešto o njima.
8. Nakon što su svi vidjeli sve konstrukcije, pozovite ih da se vrate u krug. Ova pitanja možete koristiti kao vodič za raspravu:
 - A. *Što ste vidjeli, a da biste voljeli vidjeti/imati u svojim učionicama?*
 - B. *Koje su bile sličnosti između konstrukcija učionica? A razlike?*
 - C. *Što možemo učiniti kako bi ove sigurne učionice postale stvarnost? Koja sredstva/mogućnosti*

koje bi nam pomogle u tome već imamo?

D. Koga bismo u našoj školi i izvan nje htjeli zatražiti podršku?

9. Najavite im da ćete, kad se sljedeći put vidite, izraditi Akcijski plan sigurne škole, pa ih potaknite da i dalje razmišljaju na čemu žele raditi.

Aktivnost 10: Osmišljavanje i implementacija Plana sigurne škole

(Prilagođeno prema from Currie i sur., 2019)

Napomena voditeljima: Iako je ova aktivnost namijenjena djeci i mladima, ključno je da su i drugi ljudi u vašoj školi (npr. učitelji, ravnatelj, roditeljsko vijeće, stručni suradnici i drugi) također aktivni u jačanju sigurnosti u školi mijenjanjem društvenih normi. Da bi se promjena dogodila, potrebno je da svi budu uključeni.

Cilj: Razviti s članovima grupe Plan sigurne škole, koji se bavi štetnim društvenim normama i pomaže u stvaranju škole sigurne za djecu i mlade.

Pribor: Flipchart papiri, selotejp, flomasteri/marekeri, pastele, tempere/vodene boje

Trajanje: 1,5 sat

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

Dio A: Mentalne mape

1. Pozdravite se na početku.
2. Stanite u krug, poštujući fizičku udaljenost.
3. Na zid prethodno zalijepite ideje iz dosadašnjih aktivnosti, uključujući štetne norme za koje istaknuli da ih žele mijenjati i pozitivne norme koje žele jačati. Zalijepite i kolaže vizija. Pozovite ih da ponovno pročitaju što ste zaključili i pogledaju slike na kolažima i flipchart-u kako bi se prisjetili svojih ideja.
4. Objasnite da ćete sada razviti mentalnu mapu. „Mentalna mapa je alat koji vam može pomoći da dublje razmislite o radnjama koje želite poduzeti. Koristit ćemo je da pogledamo što sve želimo poduzeti kako bismo ostvarili svoje vizije i ukazali na štetne društvene norme te tako stvorili sigurniju školu.“

5. Podijelite sudionike u manje grupe (4-5 članova) i svakoj grupi dajte komad flipchart papira.
6. Objasnite da će svaka grupa koristiti mentalnu mapu kako bi identificirali što žele poduzeti i istražili kako ove ideje provesti u djelo u stvarnosti.
7. Neka svaka grupa sljedećih 5 minuta porazgovara o tome kako oni vide što mogu napraviti. Neka se prisjete svojih kolaža vizija i aktivnosti o sigurnoj školi. *Koju viziju želite provesti u djelo?*
8. Neka svaka grupa na sredinu papira napiše svoju viziju.
9. Zatim, postavite na zid flipchart sa sljedećim pitanjima:
 - *Koji će vam resursi biti potrebni da bi ova vizija postala stvarnost?*
 - *Tko će morati raditi s vama? Podržati vas?*
 - *Koje snage na koje se možete osloniti već imate?*
 - *Tko će vam se pridružiti u vašoj akciji i kada?*
 - *Koje vrste aktivnosti možemo koristiti?*
 - *S kojim se potencijalnim izazovima trebate suočiti?*
10. Neka svaka grupa prođe kroz pitanja i krene izrađivati svoju Mentalnu mapu, dodajući slojeve ideja.
11. Nakon 15 minuta, pozovite grupe da postavе svoje mape na pod u krug, uz sigurnu udaljenost.
12. Zamolite grupe da prošetaju i pročitaju ideje svojih vršnjaka.
13. Pozovite ih da postavljaju pitanja i uče o drugim mentalnim mapama.
14. Nakon 5 minuta, neka dodaju još nešto u svoju mentalnu mapu ako je potrebno, kako bi bili sigurni da su uključili sve ideje koje smatraju nužnima za svoju viziju.
15. Nakon što su to napravili, pozovite manje grupe da podijele svoje mentalne mape u većoj grupi. Svatko će imati 2-3 minute.

Dio B: Plan sigurne škole

16. Objasnite da ćete sada, na temelju mentalnih mapa malih grupa, zajedno izraditi Plan sigurne škole. Ako postoje 1-2 ideje koje su grupi bile jako uzbudljive, razgovarajte o tome kako ih možete kombinirati za svoj Plan sigurne škole, uključujući i druge sjajne ideje s ostalih mentalnih mapa. Ako postoji nekoliko različitih ideja, a cijela grupa osjeća da mogu raditi na više od jednog Plana, samo naprijed. Alternativno, možete razgovarati o tome kako možete dovršiti jedan akcijski plan, a zatim prijeći na sljedeći. Upamtite da promjena normi zahtijeva vrijeme i može zahtijevati više projekata ili strategija.

17. Na vidljivom mjestu napišite sljedeće podnaslove i razgovarajte s članovima grupe o tome što žele raditi. Uključite sljedeće informacije:

- **Naziv Plana sigurne škole:**
- **Naziv grupe:**
- **Početak i kraj:** *Kojeg datuma želite započeti provedbu svog Plana sigurne škole i do kada će trajati?*
- **Mjesto:** *Gdje će plan provoditi?*
- **Vizija / Ciljevi:** *Zašto želite napraviti ovo? Navedite viziju ili cilj.*
- **Mijenjanje normi:** *Koje štetne norme želite obuhvatiti? Napišite normu na kojoj ste odabrali raditi.*
- **Pozitivne norme:** *Koje pozitivne norme želite promicati?*
- **Korak po korak:** *Koje sve korake ovaj Plan uključuje i koji je vremenski okvir? Ispišite sve potrebne korake, uključujući i tko su odgovorne osobe za koji korak i izradite vremenski plan povezan sa svakim korakom.*
- **Resursi:** *Koji resursi su vam potrebni? Razmislite o svemu što bi vam trebalo da provedete ovu aktivnost (npr. ljudi, novac, pribor, prostor).*
- **Budžet:** *Koliki vam je budžet? Postoji li budžet potreban za provedbu plana? Kako ćete ga pokriti?*
- **Praćenje napretka:** *Koje kratkoročne promjene želite vidjeti kao rezultat svoje aktivnosti? Istražite što bi očekivali i voljeli vidjeti kao rezultat. Razmislite o stvarima kao što je broj ljudi, vrsta osobne promjene ili promjene na razini škole i sl.*

18. Završite aktivnost čestitajući svima na njihovom planu i poželite im sreću u njegovoj provedbi.

19. Pozovite ih da plan objave na javnom mjestu (npr. ako je sigurno objesiti ga u učionicu ili neki zajednički prostor) kako bi ga se mogli redovno podsjetiti.

Napomena: Podržavanje mladih u koordinaciji i provedbi Planova može potrajati. U idealnom slučaju, mladi ljudi mogu preuzeti vodeću ulogu, uz podršku odraslih po potrebi. Kao što je spomenuto, mladi će možda htjeti raditi na više planova, a na vama je da odredite najbolji način da to koordinirate.

Ideje za provedbu vizije uz kreativne aktivnosti (Prilagođeno prema Equitas, n.d.):

Umjetnost: grafiti, kazalište, glazba, poezija

AV (Audio-vizualno): film, snimke, fotografije, podcast

Print: brošure, poster, novine

Digitalni mediji: blogovi, vlogovi, društvene mreže, video igre

Događanja: sportski turniri, forum mladih, zajednički roštilj, izložba fotografija, konferencije

Radionice: treninzi, podučavanje, dijeljenje vještina

Kampanje: peticije, medijske kampanje, lobiranje

Mentorstvo: uzori, mladi mentori, međugeneracijsko mentoriranje

Saveznici: okupljanje saveznika, mreže, sastanci s ključnim ljudima

Modul 4: Idemo naprijed: Razmišljamo o onome što smo naučili i što ćemo nastaviti raditi u budućnosti

Što uključuje Modul 4: Idemo naprijed: Razmišljamo o onome što smo naučili i što ćemo nastaviti raditi u budućnosti

Listići 4.1: Za promjenu društvenih normi potrebno je vrijeme: Kako ustrajati

Aktivnost 11: Ruža, Trn, Pupoljak

Aktivnost 12: Slavlje i dijeljenje s ostatkom škole

Listić 4.1: Za promjenu društvenih normi potrebno je vrijeme: Kako ustrajati

Trajanje: 1,5-2 sata

Pregled - Društvene norme su neformalna pravila koja usmjeravaju ponašanje

Društvene norme su neformalna pravila koja usmjeravaju ponašanje. Ovi normativni utjecaji često su ispod površine ili su skriveni, no ipak su snažni. Cialdini i sur. (1990) opisuju dvije vrste normi, deskriptivne/običajne (uvjerenja o tome što ljudi rade) i propisujuće/preskriptivne (u kojoj mjeri grupa prihvaća njihove postupke). Ljudi slijede društvene norme iz različitih razloga, ali često zato što očekuju društvenu nagradu za poštivanje pravila te izbjegavaju kazne za njihovo kršenje (Cislaghi i Heise, str. 20).

Utjecaj ovih normi često je suptilan, ali značajan. Pokušavajući razumjeti utjecaj društvenih normi, obraćamo pažnju na "referentne grupe" ili ljude čije su prosudbe drugima važne i slijede ih (CARE, 2017). Norme možemo razumjeti i promatrajući sankcije koje se događaju kad ih netko prekrši, kao način za razumijevanje utjecaja referentnih grupa. Sankcije su definirane kao očekivano mišljenje ili reakcija na ponašanje i više smo osjetljivi

na sankcije onih čije nam je mišljenje važno (CARE, 2017).

Vrijeme za refleksiju:

Koja je najzanimljivija stvar koju ste naučili o društvenim normama? Što vas je najviše iznenadilo?

Nastavljamo dalje - Što trebamo imati na umu vezano uz promjenu društvenih i rodni normi?

Promjena ponašanja može biti izazovna, potrebno je vrijeme i strpljenje, a može doći i do reakcije. Društvene, rodne i kulturalne norme često su neizgovorene, ali se promiču na suptilne načine u različitim prostorima. Ono što pomaže:

- Identificiranje i imenovanje normi
- Propitkivanje
- Razlikovanje normi od individualnih stavova i uvjerenja
- Prepoznavanje prostora u kojem se norme pojavljuju (primijetite da će se razlikovati).

Ustrajte. Učinkovitije je započeti s radom na sebi, zatim svojim vršnjacima i lokalnom zajednicom. To je pristup odozdo prema gore, a ne odozgo prema dolje.

Povežite se. Povežite se s drugima koji također pokušavaju uvesti promjene. Podijelite ideje, borbe, uspjehe.

Budite strpljivi. Promjena zahtijeva vrijeme.

Obratite se glavama, srcima i rukama. (Crutchfield, 2018).

Promjena društvenih i rodni normi traje dugo i zahtijeva strpljenje i upornost. Norme su duboko usađene. Najbolji rezultati u smanjenju nasilja postignuti su u intervencijama koje se usredotočuju na promjenu normi, uz provedbu aktivnosti usmjerenih na različite vrste intervencija.

Jednom kad shvatite kako nasilje u vašoj školi izgleda, koje vrste nasilja se događaju, kome, gdje i kada i koji događaji obično prethode izbijanju nasilja, bolje ćete planirati put prema naprijed. Na primjer, nakon što saznate više o nasilju koje se događa u vašoj školi, možete podizati svijest o šteti koju donosi na općoj razini i olakšati ljudima da propitkuju norme povezane s nasiljem (kao što su: nasilje će se uvijek događati, nema smisla to prijavljivati jer ionako nitko neće ništa učiniti ili djevojčice su slabije od dječaka). Treba napomenuti da podatke o pojedincima koji su na meti trebate držati u tajnosti. Želite promijeniti norme bez da slučajno nanese dodatnu stigmu ili štetu bilo kojem pojedincu ili skupini.

Podržavajte prosocijalne norme ili norme koje propitkuju nasilje i potiču mir. Kao ljudska bića skloni smo precjenjivati loše događaje ili ponašanje, a podcjenjivati dobre (WHO i JMU, 2019; Bregman, 2020).

Podižite svijest. Podržite vršnjačko osporavanje stereotipa (WHO i JMU, 2009). To možete učiniti koristeći znatiželju oko toga kako drugi percipiraju činjenice; na primjer, ako je netko rekao da uopće nije moguće iskorijeniti nasilje, možete ponuditi realniju percepciju.

Podržite kampanje koje podržavaju mijenjanje normi relevantnih u vašem području. Primjerice, kampanja Hrabrog telefona iz „Ako samo promatraš, kao da zlostavljaš“ podržavala je promjenu normi o vršnjačkom nasilju.

Jedan od načina mijenjanja društvenih normi je pregovaranje. Društvene norme mogu proizaći iz društvenih pogodbi, npr. ako se ponašate na ovaj način, profitirat ćete tako-i-tako (Ensminger i Knight, 1997, str. 3). Pomoću ove logike mogu se promijeniti društvene norme.

Završna razmišljanja

- Poticanje promjene je teško i zahtijeva eksperimentiranje da biste vidjeli što funkcionira u vašoj zajednici. Vodite evidenciju o tome što je pokušano (kako je to učinjeno), je li bilo prihvaćeno ili je li se moglo prihvatiti i što je uspjelo, a što nije.
- Promjena može biti spora.
- Nastavite i ustrajte.
- Svaki mali pomak se računa, često je promicanje malih promjena učinkovitije od pozivanja na opsežnu promjenu.
- Kad naiđete na nasilje, pobrinite se da ga identificirate i pronađete način da ga odmah zaustavite. Pobrinite se da prije svega mladi ljudi budu na sigurnom i pružite im potrebnu pomoć i podršku.
- Radite sa svim generacijama, uključujući u proces djecu, mlade, odrasle i starije.

Aktivnost 11: Ruža, Trn, Pupoljak

(prilagođeno prema Currie i sur., 2019)

Cilj: Proslaviti uspjeh, zacrtati sljedeće korake i isplanirati kako podijeliti svoj rad sa školom/zajednicom.

Pribor: Flipchart papiri i markeri, kolaž u tri boje, škare

Trajanje: 1,5 sat

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJENOST

Prije početka aktivnosti:

Uzmite tri različite boje papira i unaprijed izrežite "ruže", "trnje" i "pupoljke". Neka budu dovoljno veliki kako bi se na njih mogle pisati ideje.

Tijekom aktivnosti:

Ova će vas aktivnost provesti kroz sljedeće korake:

1. ŠTO: Sažmite svoje uspjehe, izazove i ključna saznanja u nekoliko *ključnih poruka*.
2. TKO: Odlučite tko mora čuti ove ključne poruke.
3. KAKO / GDJE / KAD: Isplanirajte najbolju kreativnu metodu za to da podijelite ove ključne poruke, uključujući forum za raspravu o sljedećim koracima.
4. PODIJELITE!

Dio A) ŠTO: Sažmite svoje uspjehe, izazove i ključna saznanja u nekoliko ključnih poruka.

1. Objasnite grupi da će istraživati tri kategorije kroz metaforu ruže - uspjehe (ruže), izazove (trnje) i ključna saznanja (pupoljci). Aktivnost je opisana kroz rezanje papira, ali možete koristiti glumu, pjesmu, poeziju ili neki drugi oblik umjetnosti po vašem izboru.
2. Uzmite flipchart papir i izrežite grm ruže - samo nekoliko grana koje izvire iz zemlje. Kao grupa, dodat ćete ruže (uspjehe), trnje (izazove) i pupoljke (učenje) s kratkim opisom svakog od njih.
3. Pitanja kojima ćete se voditi u svakoj kategoriji su:
 1. RUŽE - Uspjesi: Što je prošlo dobro? Od svega što je grupa postigla, na što ste najponosniji?
 2. TRNJE - Izazovi: S kojim ste se izazovima suočili na putu? Tko je to doživio najviše (svi mladi, određeni spol, drugi)? Što ste učinili da se pokušate nositi s tim izazovima?

3. PUPOLJCI - Učenje: Što ste naučili istražujući društvene norme? Što biste sljedeći put učinili drugačije? Kako sljedeći put možete planirati izazove i nositi se s njima? Kakve su se mogućnosti pojavile kroz projekt? Koje mogućnosti trebaju rasti i njegovanje?
4. Nakon što ste podijelili sve svoje ruže, trnja i pupoljke, sažite ih u ključne poruke koje možete podijeliti sa svojom školom i zajednicom.

Dio B) TKO: Odlučite tko mora čuti ključne poruke.

Zajedničkim radom u grupi istražite s kim biste htjeli podijeliti što ste naučili? Tko bi mogao imati koristi i/ili htjeti naučiti više? (npr. vršnjaci, učitelji, roditelji/skrbnici, članovi zajednice) Kako bi informacije mogle podržati buduće donošenje odluka? Kome bi koristilo saznanje o ovome? Kome su ove informacije potrebne za rad s mladima?

Dio C) KAKO / GDJE / KAD: Isplanirajte najbolju kreativnu metodu za to da podijelite ove ključne poruke, uključujući forum za raspravu o sljedećim koracima.

1. *Koji je najbolji format za dijeljenje ključnih poruka (napismeno, uživo, kreativno)?*
2. *Koje kreativne metode bismo mogli koristiti za dijeljenje ovih informacija?*
3. *Postoje li školski sastanci ili priredbe na kojima biste mogli zatražiti sudjelovanje / izlaganje?*
4. *Postoje li internetske zajednice/grupe koje bi bile zainteresirane za učenje o tome što ste poduzeli u svojoj školi?*
5. *Pogledajte svoju različitu publiku i zapitajte se: 'Hoćemo li morati razviti nekoliko različitih metoda kako bismo doprijeli do svake publike na učinkovit način?' Na primjer, ono što ste naučili možda ćete drugačije podijeliti s učenicima trećeg razreda nego što biste sa stručnim suradnicima u školi.*

Dio D) PODIJELITE SA SVOJOM ŠKOLOM/ZAJEDNICOM!

Razmotrite:

- *Tko? Koga bismo htjeli pozvati na našu proslavu? Razmislite o različitim razinama modela socijalne ekologije: obitelj, prijatelji, učitelji, članovi zajednice, vladini dužnosnici itd.*
- *Gdje? Koje bi bilo prikladno mjesto za održavanje događaja?*
- *Kada? Koje je dobro vrijeme i datum?*
- *Što? Što trebate razviti ili ponijeti sa sobom kako biste predstavili svoju ideju? Što možete pripremiti za članove škole/zajednice, poput grickalica i vode?*
- *Kako? Kako ćete voditi proces? Kako ćete podijeliti svoje ideje?*

Aktivnost 12: Slavlje i dijeljenje s ostatkom škole

(Prilagođena prema Međunarodnom institutu za dječja prava i razvoj i Films for All, 2020)

Cilj: Proslaviti postignuća polaznika i predstaviti ostatku škole dio rada koji su napravili te isplanirati sljedeće korake.

Trajanje: 1 sat

Pribor: Zahvalnice, grickalice i bilo koji drugi materijal relevantan za vašu grupu

METODA: UŽIVO, POŠTUJUĆI FIZIČKU UDALJNOST

DIO A: Proslava

1. Pozovite članove grupe da se okupe kako biste proslavili sve što su napravili.
2. Podijelite se u manje grupe. Neka svaka grupa u idućih 30 minuta pripremi video, skeč, priču, pjesmu ili bilo kakvo drugo umjetničko djelo kojim će prikazati uspjehe i što su naučili iz svog Plana sigurne škole.
3. Postavite stolice, ukasite sobu, nabavite grickalice.
4. Pozovite svaku grupu da odvoji 5-7 minuta za izlaganje.
5. Završite aktivnost pozivom da stanete u krug (na sigurnoj fizičkoj udaljenosti).
6. Neka svatko podijeli jednu stvar na koju je ponosan i jednu stvar koju planira raditi u budućnosti.
7. Ako planirate provedbu drugog Plana ili revidiranje postojećeg, razgovarajte o svojim sljedećim koracima.
8. Podijelite zahvalnicu svakom sudioniku, ako je u ovom trenutku prikladno, ili bi bilo najbolje da to učinite na kraju polugodišta ili na kraju godine.
9. Zatvorite krug zahvalivši svima na dijeljenju. Ako se grupa ponovno sastaje kako biste nastavili raditi zajedno, isplanirajte svoj sljedeći susret.

DIO B: Podijelite sa svojom školom

1. Na temelju plana koji ste izradili u prethodnoj aktivnosti, podijelite što ste naučili sa školskom zajednicom, na način koji najviše odgovara vašoj grupi.
2. Ovo je izvrsna prilika da angažirate više djece i mladih i pozovete ih u svoju grupu! Ti bi mladi ljudi mogli biti zainteresirani za vaše sljedeće korake.
3. Pokažite kako će se rad nastaviti te vaše ciljeve, ideje i sljedeće korake.

Ovo će izgledati drugačije za svaku grupu. Cilj je informirati i angažirati širu skupinu, tako da to možete učiniti na bilo koji način koji vam odgovara.

Izvori

Ajduković, M., Rajter, M., Ogresta, J. i Sušac, N. (2010, ožujak). *Report on the Family Abuse and Neglect of Children: Overview of the situation in Croatia*. Balkan Epidemiological Study on Child Abuse and Neglect (BECAN). http://becan.eu/sites/default/files/becan_images/Current_CAN_Situation_Croatia.pdf

Arends, et al., 2016

BECAN, Hrvatska (2012). *Balkan Epidemiological Study on Child Abuse and Neglect in Croatia*. Hrvatska: Balkan Epidemiological Study on Child Abuse and Neglect (BECAN).

Bregman, R. (2020). *Humankind: A Hopeful History*. Little & Brown.

Berger, J. (2020). *The Catalyst: How to Change Anyone's Mind*. Simon & Schuster.

CARE. (2020). *Social Norms Design Checklist*. CARE. https://www.care.org/wp-content/uploads/2020/12/Social_Norms_Design_Checklist_crosslinked-1.pdf

Cislaghi, B. i Heise, L. (2019). Gender norms and social norms: differences, similarities and why they matter in prevention science *Sociology of Health & Illness* 42(2) DOI:[10.1111/1467-9566.13008](https://doi.org/10.1111/1467-9566.13008)

Cialdini, R. B., Kallgren, C. A. i Reno, R. R. (1991). A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behaviour. *Advances in experimental social psychology*, 24(20), 1-243.

Cosma, AB. R. (2014). *Time trends in bullying involvement among Romanian school aged children from 2006 to 2014*. Romania: Babeş-bolyai University.

Cristian, S. N. (2014). Violence in Urban Schools in Romania: Experimental Results. *International Journal of Asian Social Science*, 4 (5), 670-675.

Crutchfield, L. (2018). *How Change Happens: Why Some Social Movements Succeed While Others Don't*. Wiley & Sons.

Currie, V., Lee, L. i Wright, W. (2019). *YouCreate Art-kit Participatory Action Research for Young Change Makers*. International Institute Child Rights and Development.

Currie, V., Wright, L. i Manion, K. (2021). *Safeguarding Children and Young People from Violence in Schools: A Guide for Children and Young People in Children's Clubs* (1–30). International Institute for Child Rights and Development.

Currie, V., Wright, L., Veitch, H., Mayevskaya, Y. i Rogers, L. (2020). MOVING TOWARDS Children as Partners in Child Protection in COVID-19 Guide From Participation to Partnerships. <http://www.cpcnetwork.org/wp-content/uploads/2020/11/Children-as-Partners-in-Child-Protection-in-COVID-19-Guide.pdf>

DeLamater, J. D., Myers, D. J. i Collett, J. L. (2015). *Social psychology* (Eighth). Westview Press. <https://doi.org/10.4324/9780429493096>

Eder, D., Evans, C.C. i Stephen, P. (1995). *School Talk: Gender and Adolescent Culture*. Rutgers University Press.

- ECPAT (2006). *Global Monitoring Report-Romania*. Bangkok: End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes. https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/legacy/Global_Monitoring_Report-ROMANIA.pdf
- Ensminger, J. i Knight, J. (1997). Changing social norms. *Current Anthropology*, 38 (1).
- Equitas (n.d.). Speaking Rights Take Action. <https://speakingrights.ca/take-action>
- EU for Georgia (2016). ANALYSIS OF SOCIAL NORMS IN RELATION TO VIOLENCE AGAINST CHILDREN November, 2016
- Exploratorium (n.d.). Science of Sharing Activity 4: Social Norms. https://www.exploratorium.edu/sites/default/files/pdfs/sos/Activity_4_Social_Norms.pdf
- Girls Advocacy Alliance (2018). Youth Advocacy Toolkit. Girls' and Young Women's Rights and the 2030 Agenda. <https://www.defenceforchildren.nl/media/2530/gaa-toolkit.pdf>
- Međunarodni institut za dječja prava i razvoj i Films for All. (2020). The Quest Guide (1–87).
- Johnson i Johnson. (18.7.2016.). *How Social Norms Can Help Prevent Gender-Based Violence*. Global Citizen. <https://www.globalcitizen.org/en/content/social-norms-end-gender-based-violence/>
- Klika, B. i Linkenbach, J. (2019). Social Norms and Violence Against Children and Youth: Introduction to the Special Issue. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 36:1-3 <https://doi.org/10.1007/s10560-018-0596-7>.
- Lilleston, P. S. Goldmann, L. Verma, R. K. i McCleary-Sills, J. (2017). Understanding social norms and violence in childhood: theoretical underpinnings and strategies for intervention. *Psychology, Health & Medicine*, 22(Suppl 1), 122–134.
- Manion, K., Lee, L., Currie, V., Wright, L., Raman, W. i Cislighi, B., (2021). Regional Research on Violence Against Children in Schools in South East Europe. Report prepared for Terre des hommes.
- Petit, V. i Zalk, T. N. (2019). *Everybody Wants to Belong: A Practical Guide to Tackling and Leveraging Social Norms in Behaviour Change Programming*. UNICEF. <https://www.unicef.org/mena/media/4716/file/MENA-C4DReport-May2019.pdf.pdf>
- Pulerwitz, J., Blum, R., Cislighi, B., Costenbader, E., Harper, C., Heise, L., ... i Lundgren, R. (2019). Proposing a conceptual framework to address social norms that influence adolescent sexual and reproductive health. *The Journal of Adolescent Health*, 64 (4 Suppl), S7.

Read-Hamilton, S. i Marsh, M. (2016). The Communities Care program: changing social norms to end violence against women and girls in conflict-affected communities. *Gender & Development*, 24 (2) 261-276.

Republički zavod za statistiku (2020). Serbia Profile. <http://devinfo.stat.gov.rs>

Rogers, M., Rumley, T. i Lovatt, G. (2019). The Change Up Project: Using Social Norming Theory with Young People to Address Domestic Abuse and Promote Healthy Relationships. *J Fam Viol* 34, 507–519. <https://doi-org.ezproxy.royalroads.ca/10.1007/s10896-018-0026-9>

Salter, M. (2016). 'Real men don't hit women': constructing masculinity in the prevention of violence against women. *Australian And New Zealand Journal Of Criminology*, 49(4), 463-479. <https://doi.org/10.1177/0004865815587031> Save the children Rumunjska. (2016). *Bullying Among School Children - National Sociological Study*. Romania: Save the children.

Save the children Rumunjska. (2016). *Bullying Among School Children - National Sociological Study*. Romania: Save the children.

Scharbatke-Church, C. i Schaitkin, H. (2018, October 11). The Elementary Problem That Undermines Social Change Programming: A Word of Warning to Anti-Corruption Practitioners. Tufts; The Fletcher School at Tufts University. <https://sites.tufts.edu/ihs/the-elementary-problem-that-undermines-social-change-programming-a-word-of-warning-to-anti-corruption-practitioners/>

Schmidt, E., Kiss, S. M. i Lokanc-Diluzio, W. (2009). Changing social norms: a mass media campaign for youth ages 12-18. *Canadian Journal of Public Health*, 100(1), 41–5.

Schwartz, S. H. i Howard, J. A. (1981). A normative decision-making model of altruism. In J. P. Rushton & R. M. Sorrentino (Eds.), *Altruism and helping behavior*. Lawrence Erlbaum.

Sood, S., Kostizak, K. i Stevens, S. (2020). Participatory Research Toolkit for Social Norms Measurement, United Nations Children's Fund. https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Research-Toolkit_171220.pdf

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), 2015

Svjetska zdravstvena organizacija i JMU Center for Public Health. (2009). *Violence Prevention: The Evidence: Changing Cultural and Social Norms that Support Violence*. World Health Organisation. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/norms.pdf

Swartz, S. i Howard, J. (1984). Internalized Values as Motivators of Altruism. *Development and Maintenance of Prosocial Behavior* 31(1984), 229-255.

UNCRC (1989). *The United Nations convention on the rights of the child.*
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4

UNDSEA (n.d.). *Definition of Youth.* <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>

UNICEF Bugarska. (2016). *End Violence against Children.* <https://www.unicef.org/bih/en/end-violence-against-children>

UNICEF Srbija (2017). *Research to Policy and Practice Process Violence Against Children in Serbia Determinants, Factors and Interventions A National Report.* https://www.unicef-irc.org/files/upload/documents/serbia_report.pdf

Dodatak

Dodatak 1: Izvještaj

Molimo vas da koristite ovaj obrazac za svoje bilješke tijekom svih aktivnosti iz Vodiča te da sažetak date voditeljici projekta na kraju svakog modula.

Obrazac izvještaja o modulu	
Naziv škole:	
Vrijeme i datum:	
Ime suvoditelja:	
Ime voditelja:	
Broj sudionika: (Uključite rod i raspon godina)	
Refleksije na aktivnosti <i>(kad god je to moguće, zabilježite citate, riječi ili priče sudionika)</i>	
Naziv i modul:	

Najupečatljiviji trenuci: <i>Što je za grupu bilo najvažnije što se dogodilo tijekom ovog modula?</i> <i>Opišite sve ključne točke za koje mislite da bi ih trebalo zabilježiti vezano uz promjenu društvenih i rodnih normi.</i> <i>Ako postoji nešto specifično vezano uz dob, spol, sposobnosti ili različitost, molimo da to zabilježite.</i>	
Dodatni komentari, izvučene pouke ili područja na koja je potrebno obratiti pažnju?	

Dodatak 2: Kako biti siguran – Razmatranja vezana uz očuvanje sigurnosti namijenjena stručnim suradnicima i voditeljima koji rade s mladima

Napomena: Upute su prilagođene prema vodiču "*Moving Towards young people as Partners in Child Protection in COVID-19 Guide: From Participation to Partnerships*, [Module 3 Ethics and Safeguarding during COVID-19](#)"

Tri stvari koje možemo napraviti kako bismo osigurali dobrobit djece i mladih u ovom procesu:

1. Izgradnja sigurnosti u odnosu

- Velik je naglasak tijekom pandemije usmjeren na neposredni cilj osiguravanja tjelesne sigurnosti mladih ljudi (poput pranja ruku i fizičkog distanciranja) kako bi se zaustavilo širenje bolesti. Za participativni rad tijekom pandemije, posebno je važna izgradnja sigurnosti u odnosu; pružanje toplog, povjerljivog i stabilnog odnosa s ključnom odraslom osobom koja dosljedno primjenjuje granice, pokazuje senzibilitet u komunikaciji i izražava svoju bržnost i razumijevanje djetetove perspektive. Osiguravajući fizičku sigurnost mladih tijekom pandemije, izgradnja sigurnosti u odnosu pomaže otključati pozitivne dugoročne ishode, poput ponovnog uključivanja mladih u obrazovanje ili donošenje odluka koje utječu na njihove živote, povećanje njihovog samopoštovanja i dugoročne psihološke sigurnosti.
- Izgradite sigurnost u odnosu redovitim *check-inom* na početku ili na kraju aktivnosti u kojima ćete pažljivo slušati i empatično reagirati na ono što djeca i mladi govore.

2. Briga za mentalno zdravlje i psihosocijalna podrška

U Vodiču su uključene različite aktivnosti, uključujući one bazirane na umjetnosti i igri, koje potiču na razmišljanje i poboljšanje psihosocijalne dobrobit dok aktivnost traje. Ove aktivnosti također omogućavaju refleksiju i razmišljanje bez riječi. Postoje i drugi načini na koje možete osigurati podršku:

- Odredite osobu s kojom će djeca i mladi moći razgovarati ako imaju poteškoća i trebaju podršku. To može biti stručni suradnik u školi, osoba iz savjetovaništa ili netko drugi obučen za rad s mentalnim zdravljem djece i mladih.
- Ažurirajte sve informacije koje imate, vezane uz upućivanje djece ustanovama za pomoć (kao

što su centri za socijalnu skrb) ili dječjim linijama, uzimajući u obzir promjene u pružanju usluga tijekom pandemije. Broj Hrabrog telefona za djecu je 116 111.

- Pregledajte s mladima različite načine upućivanja kako biste identificirali određene dodatne izvore podrške u koje odrasli nisu upućeni. Npr. Hrabri telefon uz telefonsko savjetovanje nudi mogućnost i savjetovanja putem chata, e-maila ili Facebooka.
- Suradujte sa stručnjacima iz vanjskih institucija kako biste ih potaknuli na to da bolje poprate djecu i mlade koji ih zovu ili posjećuju da bi dobili podršku.

3. Uključivanje djece i mladih u procjenu snage i rizika te planiranje sigurnosti

Iako je uobičajena praksa da zaposlenici/odrasli provode procjenu rizika projekta prije njegova početka, osobito je korisno [uključiti mlade ljude u procjenu snaga i rizika](#)²: a) tijekom pandemije s ograničenjima kretanja ljudi; i b) tijekom korištenja različitih multimedijских metoda. Mladi mogu biti svjesniji rizika u svojim zajednicama od osoblja uključenog u projekt. Uključivanje mladih ljudi u procjenu snaga i rizika:

- Pomaže u identificiranju rizika i zaštitnih čimbenika kojih osoblje iz projekta možda nije svjesno;
- Omogućuje registraciju rizika ili sigurnosnih planova kao odgovor na promjenjivo okruženje;
- Izgrađuje povjerenje između odraslih i mladih, aktivnim slušanjem i procesom zajedničkog planiranja.

Sigurnost, tehnologija i COVID-19: Ključna razmatranja za osiguravanje dobrobiti djece i mladih

Sigurno ponašanje na internetu

Iako će se grupe tijekom ovog projekta sastajati uživo na siguran način, odrasli ili mladi možda se će uključiti u online rad radi nekih elemenata procesa. Razmotrite nekoliko ključnih točaka o sigurnom ponašanju na internetu:

- Pobrinite se da se ne postavljaju pitanja o osobnom životu mladih ili neposrednoj okolini. Preporučuje se NE postavljati pitanja koja se izravno dotiču nasilja nad djecom i mladima tijekom lockdowna.³
- Sve web stranice, telefonske linije i platforme na kojima djeca i mladi komentiraju ili razmjenjuju informacije, fotografije i priče trebaju biti redovno moderirani od strane odraslih (npr. odrasli trebaju provjeriti jesu li sadržaj i ponašanje na internetu u skladu sa svim smjernicama) kako bi se povećala sigurnost i privatnost, a rizici sveli na minimum. Sve interakcije odvijaju se na službenim kanalima koji

² Pogledajte [Tool 3.3: Involving young people in Assessing and Responding to Risks and Resources for how to undertake a participatory strength and risk assessment with young people](#).

³ See this Discussion Paper for further guidance: Berman, G. 2020. [Ethical Considerations for Evidence Generation Involving young people on the COVID-19 Pandemic](#). UNICEF - Office of Research Innocenti Discussion Paper. April 2020.

se mogu nadzirati. U slučaju da se pojavi zabrinutost za zloupotrebu ili zlostavljanje, slijede se postupci prijavljivanja.

- Svaka digitalna platforma ili proizvod ima definirane jasne postupke prijavljivanja i reagiranja na povredu ili zlouporabu. Ovi postupci uzimaju u obzir lokalne zakone, kulturne norme i dostupnost sustava zaštite.
- Izgradite odnos redovitim 'sigurnosnim' provjerama (*check-in*) s djecom i mladima na početku ili na kraju virtualnih susreta tijekom kojih će voditelj pažljivo slušati i osjetljivo reagirati na dijete.
- Iskoristite mogućnosti chata ili komentiranja pri organiziranju grupnih aktivnosti s mladima, tražeći od mladih ljudi da koriste chat kako bi podijelili bilo kakvu zabrinutost ili pitanje vezano uz sigurnost (npr. ako postanu uzrujani ili preplavljeni tijekom aktivnosti). Naučite ih kako poslati poruku vama ili cijeloj grupi. Jedan voditelj će morati nadzirati chat i izravno odgovarati mladima koji izraze zabrinutost.
- Odgovarajuće i pristupačne smjernice razvijene su za korisnike digitalnih platformi i proizvoda. One sadržavaju: svrhu, sadržaj i korisnike kojima je namijenjena platforma/proizvod; očekivanja vezana uz objavljivanja, govor, komentiranje na web stranici ili platformi i posljedice zloupotrebe; te kako omogućiti ili koristiti značajke sigurnosti i privatnosti. Za projekt bi trebalo ponovno procijeniti dostatnost ovih smjernica.

Reakcija na povjeravanje i navode o zlostavljanju djece tijekom COVID-19

- U slučaju da se prijavili ili otkrije zlostavljanje dok traju mjere fizičkog distanciranja i tijekom aktivnosti, ti se slučajevi moraju uputiti nadležnim osobama koje će dalje postupati (policija, centar za socijalnu skrb). Voditelji trebaju slijediti uspostavljene protokole i zakone vezane uz zaštitu djece od nasilja kako bi osigurali dobrobit djece koja su prijavila nasilje/problem.
- U slučaju da je potrebno i moguće, podržite djecu tijekom razgovora s djelatnicima centra za socijalnu skrb. Ako bude potrebno, možete nazvati Hrabri telefon i posavjetovati se oko daljnjih koraka. Ne obećavajte djeci da nikome nećete reći za situaciju oko koje su se povjerali jer ste zakonski obvezni prijaviti nasilje.
- Više informacija i izvora o tome kako postupiti kada se dijete povjeri:
 - [Publikacija Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 25 pitanja \(i odgovora\) za stručnjake o postupcima pri otkrivanju zlostavljanja djece](#)
 - Tekst Hrabrog telefona, [Što kad vam se dijete povjeri](#)
 - [Technical Note: Adaptation of Child Protection Case Management to the COVID-19 Pandemic - Version 2](#): pruža razmatranja za prilagođavanje intervencija u slučajevima zaštite djece pandemiji COVID-19, nadovezujući se na postojeće mjere reagiranja iz nekoliko zemalja
 - [How to support survivors of gender based violence when a GBV actor is not available in your area](#): Džepni vodič za humanitarne djelatnike s odjeljkom o podršci djeci.

Dobrovoljni informirani pristanak

Kada i kako dobiti pristanak za sudjelovanje u projektu:

- Kada: Budući da se svaki lokalni kontekst tijekom COVID-19 može brzo promijeniti za djecu, mlade i za osoblje projekta, preporučuje se da se redovno osvrnete da dobrovoljni informirani pristanak (u svakoj točki promjene, npr. u slučaju da se uvedu mjere ograničenja kretanja). Korisno je razmišljati o pristanku kao o neprekidnom razgovoru koji vodite s mladima (i njihovim roditeljima/skrbnicima). Od sudionika treba tražiti suglasnost prije početka svih aktivnosti, osobno ili putem interneta, te ga ponovno potvrditi na početku aktivnosti.
- Pristanak možete dokumentirati tako što ćete zatražiti od mladih da potpišu obrasce pristanka, a njihov usmeni pristanak možete digitalno zabilježiti u slučaju mjera fizičkog distanciranja ili ako su djeca i roditelji/skrbnici imaju nisku razinu pismenosti. Za sve mlađe od 15 godina pristanak potpisuju i roditelji. Potpisane obrasce pristanka ili snimke pristanka treba čuvati na sigurnom, a skenirane pristanke poslati na e-mail koordinatorici Hrabrog telefona.

Ključna razmatranja za dobivanje suglasnosti za sudjelovanje:

- Djeci i mladima koji koriste multimedijske platforme mora se omogućiti da razumiju i pristanu na određenu uporabu svojih osobnih podataka. Ovaj pristanak ne treba pretpostaviti na temelju njihovog pristanka na druge aktivnosti (npr. za korištenje njihove fotografije u medijskim aktivnostima). Isto tako, ako se djeca i mladih koriste komercijalnom platformom, to ne znači da razumiju rizike povezane sa svim novim aktivnostima na platformi.
- Razgovori o pristanku s djecom i mladima trebaju uključivati procjenu potrebe/koristi od razmjene informacija koja je uravnotežena s potencijalnim rizicima, prije nego što daju pristanak za korištenje svojih podataka.
- Djeca i mladi moraju dati aktivni pristanak te trebaju moći odabrati između toga daju li ili ne daju pristana, a ne da je pristanak jedina zadana opcija.

Dodatak 3: Formulari za informirani pristanak

Napomena: Molimo pogledajte informacije u sljedećem navedenom odjeljku Informirani pristanak i djeca te roditeljima dajte da potpišu obrasce 1, 2 i 3.

Informirani pristanak i djeca

Ravnoteža između načela sudjelovanja djece i načela najboljeg interesa:

Načela sudjelovanja djece, koja ističu važnost toga da djeci i adolescentima damo mogućnost da izraze svoje mišljenje “**moraju biti uravnotežena sa zaštitom njihovih najboljih interesa, sigurnosti i dobrobiti**”. Uvijek se moramo čuvati od potencijalne štete koja može nastati uključivanjem djece i mladih u bilo koji proces prikupljanja podataka.

Što se tiče odraslih, traženje pristanka od djece i mladih uključuje niz načela, „pristanak“:

- uključuje izričit čin
- mora biti informiran
- mora se dati dobrovoljno
- mora uključivati mogućnost povlačenja u bilo kojem trenutku

Dijete i informirani pristanak roditelja i skrbnika

U slučaju da djeca ne mogu samostalno dati pristanak, **pristanak trebaju dati njihovi roditelji ili skrbnici ili zakonski zastupnici**. Za dijete do četrnaest godina informirani pristanak, u pravilu pismeni, prvo daje roditelj, pri čemu je dovoljno dobiti informirani pristanak jednog roditelja u slučaju zajedničke roditeljske skrbi. Dijete starije od četrnaest godina samo daje informirani pristanak.

Od faze planiranja prikupljanja podataka, **roditelji/skrbnici moraju biti obaviješteni**, kako bi se prevladali otpori. To ne znači da je dijete/sudionik isključeno iz pregovora. Nakon dobivenog roditeljskog pristanka, **potrebno je zatražiti i djetetov informirani pristanak**. Djeci se također mora dati objašnjenje o **cilju** projekta, **metodama i procesima, temama**, za što će se podaci **koristiti** i kako će se njima upravljati, **važnosti njihova sudjelovanja** i o mjerama **povjerljivosti**, koristeći terminologiju koju će moći lako razumjeti.

Informirani pristanak treba biti prilagođen emocionalnom i kognitivnom kapacitetu djeteta:

Emocionalna i kognitivna zrelost djece, „sposobnost donošenja i razumijevanja odluka, razvija se kako odrastaju. Moraju imati priliku izraziti stavove i donijeti izbore **na način koji je primjeren njihovom razumijevanju**” (...) Moraju biti u mogućnosti donijeti neovisnu odluku **bez ikakvog pritiska**“⁴. U radu s djecom nemojte koristiti znanstveni ili formalni žargon, već pokušajte svoje ideje pretočiti u vrlo jednostavne izraze. Ne ustručavajte se osloniti se na inovativne metode informiranja djece (fotografije, crteži). Može vam biti od pomoći ako **zatražite da vam, vlastitim riječima**, ponove ono što ste im rekli, kako biste bili sigurni da su razumjeli. Moraju shvatiti da je, kao i za odrasle, moguće da se **u svakom trenutku povuku iz istraživanja**. “U skladu s tim, 'informirani pristanak' bi se bolje mogao nazvati 'informirano neslaganje'. Nijednog sudionika ne smije se nagovarati, uvjetovati ili zastrašivati davanjem pristanka. NE znači NE!“⁵ Budite vrlo oprezni: „priroda odnosa moći između odraslih i djece znači da može biti teško utvrditi daje li dijete svoj pristanak slobodno ... Djeca se mogu osjećati ograničeno ili osnaženo pristankom roditelja ili njegovim izostankom.“⁶

⁴ Horizons Population Council. IMPACT Family Health International. (2005). *Ethical Approaches to Gathering Information from Children and Adolescents in International Settings. Guidelines and Resources. page 3-4*

⁵ Regional Working Group on Child Labour. (2002). *Handbook for action-oriented research on the worst forms of child labour including trafficking in children*, p.30

⁶ Graham, A., Powell, M., Taylor, N., Anderson, D. & Fitzgerald, R. (2013). *Ethical Research Involving Children*. Florence: UNICEF Office of Research – Innocenti, page 58

Proces može biti sljedeći⁷:

- Predstavite se kao **osoba, a ne status, uloga ili funkcija**;
- Objasnite **svrhu** istraživanja;
- Informirajte djecu o **važnosti/relevantnosti** istraživanja;
- Informirajte djecu **kako će biti uključena**, koliko će im **vremena** biti potrebno i kako će se osigurati **povjerljivost**;
- Informirajte djecu kakve će se **informacije** prikupljati, na koji **način** te kako će se **koristiti**;
- Pobrinite se da djeca zaista **razumiju** ono što ste im rekli, tražeći od njih da **ponove** što su čuli;
- Dajte djeci **vremena da postave pitanja ili izraze zabrinutost**;
- **Slušajte** djecu;
- Pobrinite se da djeca znaju da **u bilo kojem trenutku mogu odustati** od sudjelovanja u istraživanju;
- Pobrinite se da djeca razumiju da im **ne obećavate** da ćete poboljšati njihove životne uvjete;

Važno je da djeca razumiju zašto ih želite intervjuirati i koja očekivanja prate sudjelovanje u intervjuu.

Iz etičke perspektive: djeci se mora dopustiti da samostalno odlučuju o sudjelovanju bez obzira na pristanak roditelja i moraju shvatiti da se mogu povući iz istraživanja u bilo kojem trenutku.

Iz metodološke perspektive, pomaganje djeci da shvate svrhu prikupljanja podataka pridonijet će smanjenju razlike u moći između njih i moderatora ili ispitivača, izgradnji povjerenja i smanjenju pristranosti (Gibson, 2007)

Posebne situacije i izazovi:

Nužno je zadržati ove etičke standarde u situacijama kada radimo **s djecom i adolescentima bez pratnje**, koji su bez roditelja ili skrbnika, ili **nisu zaštićeni učinkovitim pravnim sustavom** jer su u pokretu, imaju izbjeglički status ili su društveno marginalizirani. Kada dijete ili adolescent nema pravno odgovornu odraslu osobu koja zastupala njegove interese, kada živi u okolnostima oružanih sukoba, teškog siromaštva, gladi, „**suočeni su s povećanim rizicima bez jamstva sigurnosti**. U takvim okolnostima istraživači moraju biti **iznimno osjetljivi na prirodu svojih aktivnosti i zapitati se** je li prikladno kontaktirati djecu⁸. Iznimno je važno da je primarni čimbenik u odlučivanju o sudjelovanju djece u istraživanju **najbolji interes pojedinačnog djeteta**⁹. Ne zaboravite: traženje informiranog pristanka pitanje **je etike, legalnosti i prava**.

Pitanja:

- Kako općenito postupate pri prikupljanju podataka od djece u **domovima za odgoj**? Tko je **zakonski skrbnik**: roditelji ili tijelo nadležno za upravljanje centrom?

⁷ Regional Working Group on Child Labour. (2002) *Handbook for action-oriented research on the worst forms of child labour including trafficking in children*. See 'Traffic light' technique for seeking the informed consent of children, page 117, 118.

⁸ Horizons Population Council. IMPACT Family Health International. (2005). *Ethical Approaches to Gathering Information from Children and Adolescents in International Settings. Guidelines and Resources*, page 73.

⁹ Horizons Population Council. IMPACT Family Health International. (2005). *Ethical Approaches to Gathering Information from Children and Adolescents in International Settings. Guidelines and Resources*, page 66.

- Kako ste postupili zadnji put kada ste intervjuirali **djecu bez pratnje**?
- Kako se osjećate oko traženja od mladih / djece da **formalno potpišu pisani obrazac** za informirani pristanak? Ne bi li ih to moglo navesti na sumnju? Smanjiti povjerenje? Trebamo li uvijek tražiti od sudionika da potpišu obrazac? Molimo vas da uzmete u obzir sljedeće **kriterije/okolnosti** u svjetlu vašeg radnog okruženja:
 - o birokratsko represivno političko okruženje
 - o stupanj pismenosti sudionika
 - o postojanost usmene kulture - procesi i nepovjerenje u pisani proces
 - o pravni okvir
 - o ...

PRIMJER PROTOKOLA

Etički pristupi prikupljanju informacija od djece i adolescenata u međunarodnom okruženju

OSNOVNO ISTRAŽIVANJE: Pitanja za mlade u dobi od 10 do 14 godina

UVOD: Pozdrav! Moje ime je Ovdje sam radi istraživanja u ime XXXX, koji se ovdje u *[umetnite naziv zajednice / grada]* bave *[umetnite naziv lokalnih usluga]*.

SVRHA: Ovdje razgovaramo s odraslima i djecom kako bismo dobili informacije o njihovom životu i o tome kako im XXXX može pružiti podršku, osobito u teškim razdobljima. Podaci koje dobijemo koristit će se za procjenu kvalitete usluga i kako ih XXXX može poboljšati.

IDENTITET I SUDJELOVANJE: Već sam razgovarao s tvojim roditeljem/skrbnikom o ovim temama, i sada bismo htjeli pokušati razumjeti što ti misliš. Za početak bih želio znati jesi li ti *[umetnite djetetovo ime]*? Jesi li u posljednja dva tjedna sudjelovao u intervjuu za ovo istraživanje? *Nastavite samo ako je identitet točan i dijete ranije nije bilo uključeno.*

IZVOR FINANCIRANJA: *Razmislite je li prikladno spomenuti:* Ove usluge pruža XXXX, čiji su lokalni partneri *[umetnite naziv lokalnih partnera]*.

UKLJUČENI POSTUPCI: Željeli bismo ti postaviti nekoliko pitanja u intervjuu koji će trajati oko XXX minuta. Htio bih razgovarati s tobom nasamo, a ako želiš, na intervjuu može biti i roditelj/skrbnik.

RIZICI: Neka od ovih pitanja mogu se ticati stvari koje neki ljudi smatraju osobnima ili na koje je teško odgovoriti. Ako ti bude neugodno zbog nekog od pitanja ili ne želiš na njih odgovoriti, ne moraš.

MOGUĆNOST ZA REĆI NE: Ne zaboravi, ne moraš reći ništa što ne želiš. To neće utjecati na tvoju mogućnost da sada ili u budućnosti koristiš usluge XXX. Međutim, bio bih ti zahvalan ako bi mogao iskreno i otvoreno odgovoriti na pitanja kako bismo saznali što mladi ljudi ovdje u *[umetnite naziv zajednice]* doista misle. Tvoji odgovori bit će nam jako važni. Zaista bismo bili zahvalni na svakoj pomoći koju nam možeš pružiti u tome da se upoznamo s tim kako je djeci ovdje. Imaš li pitanja o nekoj od stvari koje sam sada rekao?

ŠTO ĆE SE DOGODITI S INFORMACIJAMA: Pitat ćemo djecu iz različitih mjesta diljem države ista pitanja. Kad istraživanje završi, prikupit ćemo sve odgovore koje smo dobili ovdje u *[umetnite naziv zajednice]* i čuvati ih na sigurnom. Netko u uredu će ih sve staviti na jedno mjesto. Moći ćeš saznati rezultate kontaktirajući naše partnere ovdje, poput *[navedite lokalne partnere, i uvjerite se da osoba zna kako im se obratiti ako to želi]*.

POVJERLJIVOST: Ako pristaneš sudjelovati u ovom intervjuu, stvari koje mi kažeš bit će povjerljive. To znači da ostaju između tebe i mene. Neću nigdje zapisati tvoje ime. Ako se slažeš, možeš svoje slaganje označiti stavljanjem oznake ovdje u dokumentu. Ako podijeliš bilo što što ugrožava tebe ili druge, morat ću to reći nekome tko može pružiti podršku. Reći ću ti što ću točno napraviti kako bi onda mogao znati što će se dalje događati. Alternativno, mogu se ovdje potpisati i reći da sam svjedočio tvom slaganju.

TRAŽENJE RAZUMIJEVANJA: Imaš li pitanja o bilo čemu što sam upravo rekao?

TRAŽENJE DOBROVOLJNOG PRISTANKA: Jesi li spreman sudjelovati u ovom intervjuu? Želiš li da roditelj ili skrbnik ostane s nama dok razgovaramo?

U slučaju bilo kakvih pitanja kontaktirajte:

Glavni istraživač XXXX, Tel: XXXX or

Etički odbor, Tel: XXXX

Dijete/mlada osoba se slaže ! Je li prisutna odrasla osoba?
(Specificirajte tko)

Datum

Obrazac 1 - Suglasnost roditelja/skrbnika

IZJAVA RODITELJA

REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvanškolskom okruženju/ 101005870- REVIS-REC-AG-2020

Ovom izjavom ja _____ (*ime i prezime roditelja*),
potvrđujem da moje dijete _____ (*ime i prezime djeteta*),
sudjeluje u aktivnostima koje se provode u sklopu projekta „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u
školskom i izvanškolskom okruženju” kontinuirano tijekom 2021./2022. godine.

Broj telefona:	E-mail:

POTPIS RODITELJA: _____

DATUM: _____

Obrazac 2 – Izjava učenika

IZJAVA UČENIKA

REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvanškolskom okruženju/ 101005870- REVIS-REC-AG-2020

Ovom izjavom ja _____ (*ime i prezime*),

potvrđujem da svojevolarno sudjelujem u aktivnostima koje se provode u sklopu projekta „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvanškolskom okruženju” kontinuirano tijekom 2021./2022. godine.

POTPIS: _____

DATUM: _____

Obrazac 3 - Pristanak na korištenje osobnih podataka

IZJAVA O DAVANJU SUGLASNOSTI ZA KORIŠTENJE OSOBNIH PODATAKA MALODOBNE DJECE U SVEZI PROVEDBE PROJEKTA HRABROG TELEFONA NAZIVA „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvaškolskom okruženju“ *

(u daljnjem tekstu: Izjava)

(Izjavu ispunjava i potpisuje roditelj / skrbnik za svoje malodobno dijete / djecu)

Za potrebe provedbe projekta Hrabrog telefona naziva „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvaškolskom okruženju“ potvrđujem sljedeće:

- (i) **SUGLASAN SAM / NISAM SUGLASAN (obavezno zaokružiti)** da se osobni podaci mog malodobnog djeteta / moje malodobne djece, sadržani u službenoj dokumentaciji projekta „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvaškolskom okruženju“ kao i osobni podaci mog malodobnog djeteta / moje malodobne djece, sadržani u eventualno naknadno dostavljenoj dokumentaciji kojom dokazujemo ispunjenje uvjeta za dodjelu potpora u svrhu provedbe projekta, obrađuju od strane Hrabrog telefona i Terre des Hommesa, isključivo u svrhu provedbe i evaluacije projekta.
- (ii) **SUGLASAN SAM / NISAM SUGLASAN (obavezno zaokružiti)** da se moje malodobno dijete / moja malodobna djeca fotografira(ju) i snima(ju) tijekom razdoblja provedbe projekta „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvaškolskom okruženju“ isključivo u svrhu provedbe i promocije projekta.

Svojim potpisom potvrđujem da mi je poznat identitet i kontaktni podaci Hrabrog telefona, detalji o projektu „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvaškolskom okruženju“, a koji Hrabri telefon provodi u skladu sa svojom Politikom o zaštiti djece. Svojim potpisom također potvrđujem da sam upoznat s pravom da u svakom trenutku tijekom provedbe projekta „REVIS – Odgovaranje na vršnjačko nasilje u školskom i izvaškolskom okruženju“ mogu zatražiti pristup osobnim podacima svog malodobnog djeteta / svoje malodobne djece te ispravak, brisanje ili ograničavanje obrade osobnih podataka svog malodobnog djeteta / svoje malodobne djece kao i pravo na podnošenje prigovora na obradu osobnih podataka svog malodobnog djeteta / svoje malodobne djece.

Ova privola je dana dobrovoljno te sam upoznat da je svakom trenutku mogu povući te tražiti prestanak daljnje obrade osobnih podataka svog malodobnog djeteta / svoje malodobne djece. Povlačenje privole ne utječe na zakonitost obrade koja se temeljila na privoli prije nego je povučena.

/ datum i potpis roditelja / skrbnika/

* Tekst ove Izjave usklađen je s člankom 7. stavak 1 alineja 1 i člankom 8. stavak 2 alineja 1 Zakona o zaštiti osobnih podataka (NN 103/03, 118/06, 41/08,130/11) te člankom 6. stavak 1 točka a), člankom 7. te člankom 9. stavak 2 točka a) Uredbe (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i vijeća o zaštiti pojedinca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46 EZ od 27. travnja 2016. godine (Službeni list Europske unije, L119/1);
Izrazi koji se koriste u ovoj Izjavi upotrijebljeni su neutralno i odnose se na osobe oba spola

Partneri na projektu 2021.

<https://hrabritelefon.hr/>

<https://cim.org.rs/en/>

<https://www.tdh.ch/en>

<https://sapibg.org/en>

*Sufinancirano sredstvima programa o pravima, jednakosti i
građanstvu Europske Unije (2014-2020)*